

טיפול קצר בכפייתיות

- (1) יש לי מח כפייתי למה? ככה!.
- (2) המח הכפייתי שלי אומר, שאם אני אעשה [או לא אעשה] משהו מסוים, אני ארגיש איום ונורא.
- (3) אבל אני יודע שיהודי רגיל [יר"ש] לא חושב ככה.
- (4) בגלל זה אני אעשה מה שאני יודע ולא מה שאני מרגיש, גם אם זה יגרום לי להרגיש שאני אתפוצץ, אשתגע, אמות, או אשרף בגהנום.
- (5) אם אני אעשה כך, אני אגרום למח שלי להפסיק להיות כפייתי.

פניני חכמה

- (1) כל דבר שמרגיע לטווח קצר מוסיף חרדה לטווח ארוך.
- (2) כדי לא לסבול, צריכים קצת לסבול.
- (3) צריכים להפסיק לרצות לא לסבול.
- (4) ספק נערווים לחומרא, [אם אני לא יכול להשבע על ס"ת שיהודי רגיל יחשוש לזה אני צריך לתלות את זה בנערווים]

היציגו היעוץ הלא אמתי ואקראי ק"י

במהירות ולא חתוך אנוני זולם בטותים

שלא יזכו יב"ה, וככל שיוסינו בקנה הרו

החזק ילך וישתדל ונתנו בהוצאה

אלו חושבים אולי לרדוד

כדי לשלם גמול מן הלב

כדי הדור הניחן לזל

בכיון באבות דאין נריך לחזור ולהתפלל ע"ג
 דהשתא יכול לכיון ובלא כיון באבות חוזר
 ומתפלל, אם זה בא התנה לאשמעינן הוי ליה
 למנתק דיעבד, עכ"ל החזו"א.

והנה לדעת החזו"א סגי בכונה בתחלת
 התפלה, וכן סגי בידיעה קלושה שהולך
 להתפלל. אמנם לפי דברי הגר"ח מיושב תמיהת
 הדין"ל [עא] על מה שכתב הרמ"א דהאידינא
 אין חזרין בשביל חסרון כוונה שאף בחזרה
 קרוז הוא שלא יכוין אם כן למה יחזור, וכתב
 הדין"ל לבחורה כונתו אם סיים השמ"ע ולא
 כיון באבות, אבל אם עומד אלל אתה גבור
 ונזכר שלא כיון דמנד הדין לא ילא בזה, היאך
 נאמר לו שיצרך עוד ברכות שלא ילא בזה
 אחרי דחסר לו ברכת אבות, וכן מפני שקרוז
 שלא יכוין נאמר לו שיצרך עוד ברכות שבדאי
 לא ילא בזה, עיי"ש. לדעת הרמב"ם עכ"פ
 שם תפלה עליה, ועל כן נריך עכ"פ ללא
 חת הדאורייתא ויוכל נמי לומר ברכה על פי
 זה, אלא דלכתחילה לא יוכל להתחיל כדאיתא
 בגמ' דאל יתפלל. אלא דכל הראשונים לא
 כתבו כן.

וי"ש לעיין אם יוכל להמשיך להתפלל שמו"ע
 עכ"פ מדין ברכות כמי שאינו בקי אלא
 ב"ז ברכות [עי' מג"א ומ"ב סי' תקל"ג].

עוד ענינים:
 א. לענין כוונה בפסוק ראשון דקריאת שמע
 נחצאר לעיל דמשמע דהעיקר הוא קבלת
 עול מלכות שמים, ועל כן אם לא יכוון אלא
 הענין נמי יועיל, עיי"ש. אמנם בשמו"ע יש
 לדון אם מהני דהתם הוא ברכה ואפשר לנריך
 שייכות להתיבות.

ואמנם כוונה קלושה נמי מהני וכנ"ל, והיינו
 כל שתופס בענין מה מדובר.

ב. למעשה אם לא כיון בתיבות בצרכה ראשונה,
 יש לסמוך על החזו"א ולכוין כל זמן שעוסק
 עדיין באבות, ע"פ שהוא חידוש, כדי שלא
 להכנס בחזרת התיבות שהוא גם כן אינו פשוט,
 וד'הפובליים מנערווען אין ליתן להם לחזור
 אף אם לא כיונו כלל, דאם לא

כן הוא הולך ומתגבר ונעשה גרוע יותר ויותר,
 ועל ידי שאין חזרין בהמשך הוא מסתדר,
 ובשמו"ע נמי יתפלל אף אם לא יכוונו, ואע"פ
 שהוא נידון של ברכה לבטלה מ"מ כן משמע
 שעושין והוא קושיא אמאי שלא להעדיף שלא
 יתפלל כלל. ומה שאומרים שהחזו"א לא התפלל
 כשלא היה דעתו מיושבת זהו רק להחזו"א
 עצמו, אבל בדרך כלל אין עושין כן, דאם כן
 אין לדבר סוף, ואפילו כשהוא טרוד מחמת
 סיבה מסויימת.

ג. עיין בחיי אדם [עב] שכתב, ברכה ראשונה
 נקראת אבות, שמוזכרין בה אבות, ונריך
 לזוהר הרבה לכיון בה פירוש המילות, כי מנד
 הדין אם לא כיון באבות נריך לחזור ולהתפלל,
 אך בעוה"ר קרוז הדבר שגם בפעם שניה לא
 יכוין, ולכן אין חזרין. עכ"פ נשמע מזה גודל
 החיוב. ועכ"פ נ"ל אם נזכר קודם שאמר ברוך
 אתה ה' בקוף ברכה, יחזור לומר מאלהי
 אברהם כו', עיי"ש.

ד. דלא התיר החיי אדם להתחיל מאתה ה'
 כשלא כיון באבות, כנראה הוא יותר
 מעטם הברכה וזה אין מחירין, משא"כ אלוקי
 אברהם.

ד. וה"ה אם לא כיון באתה ה' מגן אברהם
 אינו יכול לחזור משום שהוא נמי ע"פ
 הברכה.

ה. ז"ע מה מרויח אם מתחיל עוד פעם מאלוקי
 אברהם אף דהא עדיין חסר הפתיחה.

שער הציון

[עא] ד"ה והאידינא: [עב] כלל כ"ד דין ב':

ג] בשעת הנחת תפילין יש לו ספקות אם התפילין מונחין במקום הראוי, בין בתפילה של יד עד הקבורת ובין בתפילה של ראש שיהי' באמצע ממש, וזה גורם לו צער רב מאד.

בעה"י ליל פורים היתש"ל
לכבוד ידידי...

אחדשכת"ה בדבר בחור המבואר במכתבו כבר היו אצלי אחדים מאלו הסוג, לאחד הי' קשה מאד כי לא שם לב לדברי אחרים כלל ה' ירחם וסופו שהפסיק מלהתפלל כלל ונפל למרה שחורה וכו' ואחר איזו שנים הוטב קצת הי"ת ירחם עליו.

ואחד שהי' מוכן לשמוע מה שאומרים לו ע"פ הלכה והוריתי לו שיתפלל בסידור, ומה שכבר עבר לא יחזור עליו בשום אופן, אפי' יהא נדמה לו בבירור שלא אמר כהוגן או שדילג תיבות, וזה ברור שע"פ הלכה אינו מחוייב יותר, אבל א"א להסביר א"ז למי שהוא בעצבים מתוחים בענין זה, ולכן צריך לומר לו בהחלט ובלי טעם, אולי יש רק להסביר לו שחשש דאורייתא אין כאן, וקשה לי להאריך בענין זה, רק כן להורות לו שבכל מה שעבר לא יחזור שוב עליו עוד הפעם.

ובדבר הנקיות הקלתי מאד ע"פ שו"ת דברי חיים מצאנו ח"ב סי' ט', שמכיון שבזמן הג' הסתפקו בג' אבנים ע"כ שבזה כבר מספיק, וסדרתי לו אז שיקנח בחמש או ששה ניירות ואח"כ לרחוץ בקצת מים כמש"כ הפוסקים בשם האריז"ל, ואח"כ שוב לא ישגיח כלל אם נשאר נקי או לא, רק צריך לקנח המים כי כשישאר לחלוחית תמיד זה גורם פצעים שם. הכלל, אחר שידח וירחץ קצת, שוב לא ישגיח כלל אם נשאר משהו ויכול לסמוך על הד"ח.

כן בענין מקום הנחת תפילין, מש"כ הפוסקים שיהא באמצע אינו שיהא באמצע ממש, רק כל שהוא בערך כבאמצע היינו כשמסער בלבו שזה בערך באמצע סגי בהכי וביותר מזה הקיל שם בדברי חיים ח"ב סי' ו'. ותלי"ת הבחור הזה נתרפא במשך זמן קצר וכעת הוא משמש במשרה חשובה וכו'.

הכלל, חובה גמור עליו שלא להיות משונה מרבותיו ושום ת"ח, ויתנהג כנ"ל, ואח"כ יראה בעזה"י שתפלתו מתוקנת.

נוסף לכל הנ"ל צריך להתפלל תמיד להשי"ת שיצילהו מן נסיונות ומן יסורים גשמיים ורוחניים ושיזכה לסייעתא דשמיא.

הכותב בחפזון רב מחמת חולשה וטרדות (ויתכן הדברים שכתבתי אינם מסודרים כראוי ואתו הסליחה, כי גם כתיבה זו עלתה לי בהתאמצות).

הדו"ש ומברכו בכל טוב סלה

יעקב ישראל קניבסקי

להלן מעבר לדף מכתב כתי' קדשו הנ"ל של מו"ר זצוק"ל.

תשמ"ב, בחור ישיבה שסובל מעצבים הי' הרבה פעמים אצל מו"ר, וזה מתבטא בזה שההכנות לתפלה אצלו הרבה שעות וכן קורא ק"ש ומתפלל שעות הרבה בהתאמצות גדולה ואחר כל זה חושב שלא יצא יד"ח וכן בנט"י נוטל הרבה פעמים וחושב שלא נטל טוב ולא אוכל, סובל מעצבים מסוג כאלה ולא יכול ללמוד בגלל כן. מו"ר הרגיעו וכן גער בו כמה פעמים וצעק עליו שיתנהג כרגיל לפחות פעם אחת בלי עצבים ושיצא יד"ח וזה עזר קצת והשתפר, אמנם לא הרבה ולאחרונה מו"ר צעק עליו מאד וראה שאין יותר מה לעשות עמו שהוא משוגע וגרשו, כעבור כמה זמן קרא מו"ר לנכדו הרב משה שליט"א ואמר לו שיקרא לבחור שחושב שיש עוד קצת סכומים להצילו וישלחו לאביו ירושלימה שיקחו לטפול לרופא מסוים, והוסיף מו"ר שבעצם הי' אומר לו שפטור לגמרי מתפלה אמנם לא לכל אחד אפשר לומר כן, והמשיך מו"ר שמרן החזו"א זצוק"ל אמר פעם לאחד שלא יתפלל, ומצינו אצל רב יהודא שהתפלל רק פעם בל' יום (סוף ר"ה), אמנם על רב יהודה אומרת הגמ' ששלף נעל אחת וירד גשם בשנת בצורת (ברכות ד"כ ע"א).

ועוד המשיך מו"ר שבאמת הי' מותר לו לצעוק על הבחור כמבואר במסלת ישרים פ"ד "כך עונים למועקות" מ"מ צריך עוד לעשות משהו כדי להצילו, קרא לבחור ואדבר עמו, כ"ז אמר מו"ר לנכדו הרב משה.

א"ה, הנה מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אף שלפי שקוליו ההלכתיים החליט שמותר לו לצעוק עליו מ"מ העיקר על נפש צדיק מה שצעק עליו ולכן רצה לפייסו ועוד לעשות משהו כדי לרפאותו.

עיינתי במסלת ישרים בפנים וכתוב שם: מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה וכו' יעקב על שחרה אפו ברחל וכו' אמר לו הקב"ה כך עונים את המועקות חייך שבניך עומדים לפני בנה עכ"ל, הנה מו"ר למד מהמסלת ישרים שמעיקר הדין הי' מותר ליעקב לחרות אפו ברחל רק משום שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה לכן האחים עמדו בפני יוסף, אבל חשש מו"ר ל"מדקדק עם חסידיו כחוט השערה" ולכן שלח לקרוא לבחור ולפייסו.

בזה חזינן את מדרגתו הגדולה של מו"ר שידע בנפשו שהוא מהעובדי ד' באמת שהקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה, כך היא דרכם של החסידים האמיתיים שיודעים מדרגתם אעפ"כ נשארים בענותנותם כמו שפירש המהר"ל, משה רבינו כתב מפי הגבורה "האיש משה עניו מכל אדם" ולא נתגאה במשהו, דאם הי' מתגאה ת"ו לא הי' יכול להיות נכתב בתורה האיש משה עניו, ונראה דזה הפי' בסוף סוטה דאיכא אנא ע"ש.

בית שער התשובה פרק ו' אלהים

פרק ששי

לבאר איך תועיל התשובה על העונות הקודמים, ודרו"ל עבירות שהתודה עליהם ביוה"כ כו', ודרו"ל אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר כו' דומה לטובל ושרץ בידו כו', ופ' הן בעון חוללתי וגו':

ראוי לבאר ענין התשובה ששב האדם בכל שנה ושנה, וחוזר אחר כך למה שחטא, אם תועיל התשובה שעשה על העונות הקודמים גם כי חזר אח"כ לחטוא אותם החטאים, או אם נאמר שכיון שחזר למה שחטא יראה שלא היתה תשובתו נכונה ושלימה ולא גמר בלבו לעזוב החטאים והעונות הואיל וחזר אליהן אחר כך. ואומר כי נראה מדברי רבותינו ע"ה כי כיון שחזר האדם בתשובה מן החטאים שעשה וגמר בלבו שלא לעשותם עוד, השם יתברך מעביר חטאתו בתשובה זאת, ואם אח"כ חוזר לחטוא, יצה"ר הוא שפתה אותו מחדש לחזור למה שחטא, ולא יהיו החטאים הראשונים חוזרים וניעורים אחר שנתבטלו בתשובה הקודמת:

י"ן מבואר בראשונים. ראה רס"ג אמונות ודעות [מאמר חמישי פי"ה] וז"ל ואבאר עוד כי האדם כאשר יסכים בעת תשובתו בלב שלם כי לא ישנה, תהיה תשובתו מקובלת, ואם תשיאהו התאוה לשנות אח"כ בחטא אין תשובתו נפסדת אך ימחלו לו העונות שהיו קודם התשובה ויכתב עליו מה שיהיה לאחריה, וכן אם ינהג המנהג הזה פעמים רבות שישבו ואח"כ ישנה לחטא אין כותבים עליו כי אם מה שאחר התשובה כשתהיה כל פעם דעתו שלימה וליבו טוב שלא ישנה, עכ"ל.

וכן מבואר במאירי בחיבור התשובה [מאמר א' פי"ט] וז"ל מי שבעת התשובה גומר בליבו לעזוב דרכו הרעה תכלית העזיבה, אבל אחר זה יכריחהו יצרו לשוב לחטוא וכן תמיד וכו', שזה אמנם כבר היתה תשובתו תשובה בעת העשותה והועילה על החטאים הקודמים וכו' עכ"ל.

וכן הוא במבי"ט בבית אלקים פי"ו דכתב דהתשובה מועילה גם בענין "ששב האדם בכל שנה ושנה וחוזר אח"כ למה שחטא" – וגם הוא לא נתן קיצבה לדבר.

וכן הוא ברמ"ק [הוי"ד בספר מסלות תשובה שער ח' פי"ב אות ז'] וז"ל כתשובתנו ביוה"כ שבין וחוטאין וחוזרין ושבין, שאין זו תשובה אלא לפי שעה, ותשובה זו מרוצה לפי שעה וכו' וחקב"ה מקבל תשובה זו עכ"ל.

נדרי הוידוי והתשובה

תשובה בלא וידוי

המחבר דהמזוה עשה דלאן אינה התשובה, רק הוידוי נפה, גזירת הכתוב היא דאם מתנחם מהחטא לרין להתודות בפיו, ככל מזוה עשה שמלויה דיבור כגון קריאת שמע ודומיהם. וכן נראה מלשון המכילתא [ספרי וזוטא נמדבר ה', ה'] שמיא הרב המחבר, ועדיין הייתי אומר שאין הוידוי אלא בארץ ישראל כו' מנלן אף בחוץ לארץ כו'. ונאמת תשובה מטאר להדיא בתורה נפרשת תשובה נפרשת נכסי [דברים ל', א-ג'] והשבות אל לנצח נכל הגוים אשר הדימך וגו' ושנת וגו' ושנ ה' אלהיך את שבתך וגו', ומיירי בחוץ לארץ כדכתיב נכל הגוים וגו'. ונפרשת ואמתן [שם ד', כ"ז-ל"א] והפך וגו' ושנת עד גו' כי אל רחום גו', א"כ מטאר נכתוב דלף בחוץ לארץ מהני תשובה, אלא ודאי תשובה לתוד דהיא אפילו נלב, אס מתחרט נלב שלם הקב"ה מקבל תשובתו, רק כאלן היא מזוה עשה ככל מזוה עשה שנחורה לומר הוידוי נפה, ואס לא אמר נפה מיטל מזוה עשה, אבל מ"מ לענין כפרה על העבירה שעבר נתכפר בתשובה נלב. וגם חייב כריחות ומיתות בית דין ומייב מלקות דאין מתכפרין נלא תשובה, ונתשובה מתכפרין ככל חלוקי כפרה שיחבארו [מאות י"ד ואלין] נס"ד, היינו תשובה נלב, אס אין מתחרט נלב אין לו כפרה מהש"ת, ואס מתחרט נלב יש לו כפרה מה שהתשובה מתכפרת, אבל אין תלוי בכלל וידוי דברים, רק דהיא מזוה עשה נפומה, ואס לא עשה כן מיטל מזוה עשה של וידוי, אבל התשובה נתקבלה ומכפרת מה שהתשובה רחיה לכפר ככל עבירה לפי מה שהיא כמו שיחבאר נס"ד.

הוידוי שיאמר האדם בעת התשובה אנא השם חטאתי עויתי ופשעתי" כן וכן, כלומר שיזכיר החטא שעשה בפירוש בפיו, ויבקש כפרה עליו ויאריך בדבר כפי מה שיהיה צחות לשונו. ואמרו זכרונם לברכה שאפילו החטאים שחייבה התורה קרבן עליהם צריך האדם אל הוידוי עם הקרבן, ועל זה נאמר [במדבר ה', ו'] דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל בה' ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו. ואמרו במכילתא [ספרי וזוטא כאן] לפי שנאמר [ויקרא ה', ה'] והתודה אשר חטא, יתודה על חטא שחטא, עליה, על חטאת כשהיא קיימת לא משנשחטה, כלומר בעוד שבהמת הקרבן חיה ולא משנשחטה. ועוד אמרו שם, למדנו חיוב הוידוי למטמא מקדש וקדשיו, מנין אתה מרבה שאר כל המצוות, כלומר שהמקרא הזה בא בפרשת ויקרא במטמא מקדש וקדשיו, מנין אתה מרבה שאר כל המצוות, דכתיב דבר אל

א. כן הוא בכמה כתיב, וכצ"ל עפ"י משי"כ רבינו בסוף מצוה זו עיי"ש, וכי"ח בסה"מ ובדיו וכתיב אחרים: פשעתי ועויתי. ב. תוספת ביאור זו ליתא בסה"מ כאן, והיינו שדעת רבינו לפסוק כו' יהודה בן בבא, וימא פ"ו ע"ב, שצריך לפרוט החטא, וכן מבוארת דעתו לקמן בדיני המצוה שכתב: שיאמר דברי התשובה בפיו שנאמר ויעש לחם אלוהי זהב. וכן פסק הר"מ בפ"ב הי"ג.

ובן נראה נקדושין מ"ט ע"ג דאס קידש על מנת שהוא לדיק, אפילו הוא רשע גמור מקודשת שמה הרהר תשובה נלב, הרי תשובה נלב אף שלא נפה הוי לדיק". וכן ביומא פ"ה ע"ג נמשנה, חטאת ואשם ודאי מכפרין, ופי' רש"י ד"ה חטאת [השני], ומסתמא תשובה איכא שאס לא היה מתחרט לא היה מביא קרבן, עכ"ל. מטאר דזה שמיא קרבן גלי דעתו שמתחרט, ומכפרת לו אף שלא המודה בפיו. ועיין כריחות ו' ע"א רש"י ד"ה אלא על השבין, דלרזנו בעיני, נראה ג"כ דהעיקר היא התשובה נלב. אף רש"י בשבועות י"ג ע"א ד"ה חטאות ואשמות אין מכפרין אלא על השבין, פירש, דכתיב והתודו וגו', נראה דוידוי פה תליא כדכתיב והתודו. אף נאמת אין רחיה, דרש"י פירש מנלן זה דלינה מכפרת נלא תשובה, ומוכה מקרא זה דכתיב והתודו וגו' והיינו תשובה וידוי הוא עם תשובה, אבל אינו מוכה דהכפרה תליה וידוי דברים דוקא, והתורה דכתבה והתודו היינו למזוה עשה, אף על כל פנים מוכה דתשובה בעיני, על כן פירש רש"י ביומא דמסתמא מתחרט וכו'. ולא מלאמי דין זה להדיא בגמרא דכפרה שתליה בתשובה תהיה תליה דוקא וידוי פה, דהיא רק מזוה נוספת כמו כל מזוה עשה, אבל שמהא הכפרה תליה פה, אינו מוכר.

אך בר"מ כאן פ"א ה"א מטאר להדיא דהכפרה תליה וידוי דברים, וזו לשונו, כל מזוה כו' כשיעשה תשובה כו' חייב להתודות כו', והתודו וגו' זה וידוי דברים, וידוי זה מזוה עשה הוא כו', וכן בעלי חטאות ואשמות כו' אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתודו וידוי דברים כו'. כתב להדיא תשובה וגם וידוי דברים. וכן כתב עוד, כל מחייב מיתות בית דין ומחייב מלקות כו' אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתודו כו', וכן החונל

אך בר"מ כאן פ"א ה"א מטאר להדיא דהכפרה תליה וידוי דברים, וזו לשונו, כל מזוה כו' כשיעשה תשובה כו' חייב להתודות כו', והתודו וגו' זה וידוי דברים, וידוי זה מזוה עשה הוא כו', וכן בעלי חטאות ואשמות כו' אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתודו וידוי דברים כו'. כתב להדיא תשובה וגם וידוי דברים. וכן כתב עוד, כל מחייב מיתות בית דין ומחייב מלקות כו' אין מתכפר להם עד שיעשו תשובה ויתודו כו', וכן החונל

א) בקריית ספר כתב: אע"ג דמשהרהר תשובה בלבו נקרא צדיק גמור, אפילו הכי לא הוי תשובה מצוה בפני עצמה אלא עם הוידוי שהוא גמר התשובה.
ב) וכן מבואר בשערי תשובה שער רביעי אות ב'.
ג) בספר החינוך כאן מביא ממסכת שמחות רחולה שאינו יכול להתודות בפיו מתודה בלבו.
ד) עיין לקמן אות ל"ב שצ"ח רבינו לבית שמואל אה"ע ס"ו ל"ח סקנה, שהביא מהרי"ו פלוגתא אס מהני הרהור תשובה בגולן קודם שהחזיר הגולה. ובחלקת מחוקק

כו' אינו מתכפר עד שיחודה וישוב. הכפיל כמה פעמים שאינו מתכפר לו בתשובה נלב נלא וידוי דברים. וכן כתב נפ"כ ה"ב, ומה היא התשובה הוא שיעזוב החטא כו', ולרין להתודות בשפתיו ולומר ענינות אלו שגמר נלב. נראה דוידוי גם כן בכלל התשובה היא, ונלא זה אין התשובה מועלת כלל, ומדברי הר"מ נראה דהכל נלמד מקרא זה והתודו וגו"ב. ואינו מבין, דודאי היא מזוה עשה, ואס לא עשה כן להתודות בפיו ודאי עבר אעשה, אבל לעכב הכפרה מנלן.

הן אמת דאדם העושה תשובה על עשה שעבר עליו, ודאי אס לא המודה בפיו אס כן הוא עובר עתה על עשה, ומאי נפקא מינה, מ"מ נשאר מחויב עשה זו וידוי, על כן אס עושה תשובה על זה נלא וידוי א"כ מנטל עתה עשה, א"כ בעל כרחך אינו יכול לזוה לדי כפרה מהמזוה עשה שעבר [עפ"ה] עד שיקיים עשה זו, ומאי נפקא מינה מזוה עשה אחרת או מזוה עשה זו, ואין אמה יודע מתן שכרן ועונשן של מזוה עשה. אף נעשה תשובה על חיוב מיתה או כרת וכדומה, אפשר אף שמיטל מזוה עשה זו מ"מ נתכפר על העבירה ולא המודה בפיו דלא ידע דין זה דמזוה להתודות בפיו, או היה אונס, אס התשובה תליא פה לא מהני האונס ושוגג, דמ"מ לא עשה תשובה ולא נתכפר לו, אבל אס אין התשובה תליה פה ודאי נתכפר לו על העבירה, ואין עליו עונש על עשה זה אס היה באונס או בשוגג, וא"כ נפקא מינה אפילו נעושה תשובה על עשה. א"כ דבר זה ז"ע אס התשובה תהיה תליה דוקא וידוי פה, דאפשר דהיא רק מזוה עשה נוספת כמו כל מזוה עשה שנחורה, ונאנס אינו מזיק כלום לתשובתו מעבירות שעשה ונתכפר לו. והנה הפירוש נמכילתא הג"ל היינו דאפשר-דוקא בארץ ישראל הוא דין זה וידוי דברים אבל לא בחוץ לארץ, היינו דבחוץ לארץ אין לרין וידוי דברים ונלא וידוי דברים מתכפר בתשובה, ומרבה דין זה מקרא דנכל מקום ונכל זמן דלרצה להיות התשובה וידוי דברים.

ונראה דלא קשה אס נאמר דאינו מתכפר נלא וידוי דברים מהא דאמרינן בקידושין אפילו רשע גמור אמרינן שמה הרהר תשובה נלב והוי לדיק כמו שהקשינו לעיל, דנאמת לדיק ורשע אינו תלוי בכפרה כלל, דהא יש עבירות חמורות דאין מתכפר בתשובה כמטאר לקמן [אות כ"ב] ומ"מ כיון שמתחרט ושב הוי לדיק, הכא נמי נהי דאין לו כפרה בתשובה נלב, מ"מ הוי לדיק כיון שמתחרט לפני קונו ית', ואינו תלוי בכפרה כלל, כן נראה פשוט.

ב) ובמה שכתבתי לעיל דנלא וידוי עבר אעשה, ומאי נפקא מינה אס נתכפר לו אעשה שעבר מכבר, נאמת זה אינו, דאס עבר אעשה כגון שלא הניח תפילין עבר אעשה זו, ונעושה תשובה מתכפר לו שפיר העונש דתפילין, ולא שייך לומר דיש עליו העונש מהעשה וידוי, דזו אינה מזוה מחייבת, רק אינו מקיים העשה, כמו לציית אס אין לו ארבע כנפות הכא נמי, ואס לא עשה תשובה כלל על העשה של תפילין אינו שייך עונש על הוידוי, רק קיים העונש על התפילין ולא על התשובה, א"כ לא גרע אס עשה תשובה נלא וידוי מלא עשה כלל תשובה, א"כ אס נאמר דנתכפר נלא וידוי לא שייך לומר דעבר אעשה וידוי, רק לא קיים, אבל לא מיטל, דלינה מזוה מחייבת, וזה פשוט.

שם סקמ"ד פשיטא ליה דכיון שהסכים בדעתו להשיב נקרא צדיק.
ה) כן הוא באור זרוע ס"ו קי"ב, ז"ל: אלא אחד חייבי לאוין ועשה ואחד חייבי כריתות ומיתות ביד, בין שהזיד בין ששגג, מיד כשהרהר תשובה הרי הוא כצדיק גמור לכל התורה כולה, אלא שצריך לעצור את עצמו ולסגף את גופו להתכפר לו מה שכבר עשה, וראיה לדבר דאמרי' פרק האישי מקדש על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור מקודשת שמה הרהר תשובה, ואע"פ דיענין ביה רשע גמור, אפילו הכי אי הרהר תשובה מקודשת והוי צדיק, אע"פ שצריך לא עשה שום דין.

אם הוידוי מצוה חיי

התשובה היא שמתחרט על מה שלא עשה אותה המצוה כשבאת לידו, וגומר בלבו לעשות אותה כשבתא עוד לידו, וזהו עזיבת החטא בפועל שעשה המצוה שחטא בה ולא רצה לעשות פעם אחרת, וא"כ יש בתשובת מחשבה מעשה כמו שביארתי, אבל עיקרה היא במחשבה שיתחרט במחשבתו, ויסכים ג"כ במחשבתו שלא ישוב לעשות עוד מה שעשה, וגם כי לא נזדמן לו אח"כ דבר עבירה שיפרוש הימנה נקרא בעל תשובה, וכמו שאמרו ז"ל (קדושין מ"ט) על מי שקדש אשה ע"מ שהוא צדיק גמור צריכה גט ואפילו הוא רשע גמור, כי שמא הרהר תשובה בלבו, ואם לא תושלם התשובה עד שיבא לידו דבר עבירה ויפרוש ממנה אינו צדיק, שהרי אנו רואים עתה שהוא רשע גמור, ואין החשש אלא שמא הרהר עתה תשובה בלבו, ולכן עיקר התשובה היא במחשבה על ב' הדברים, שהוא מתחרט במחשבתו ומסכים במחשבתו שלא לחזור עוד אל מה שחטא והוא עזיבת החטא, ועל ב' הדברים אמרנו שמא הרהר תשובה בלבו: וכן מה שאמר הכתוב תשב אנוש עד דכא ואז"ל (ב"ר פ"ו) עד דכדוכה של נפש, הוא שמתחרט על מה שעשה ושב לעתיד, שמסכים בלבו כי גם שיקום ממטתו ויהיה בריא, לא ישוב עוד לעשות מה שעשה, ובוזה לא יזכרו לו חטאותיו. ולכן אמר הכתוב תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם, כלומר כי גם שהקב"ה מקבל תשובת השב אע"פ שהיא תשובה רעועה, שאין בידו כבר לעשות מה שהיה עושה, עכ"ז ראוי לבן אדם בהיותו בן אדם בבחירתו שישוב עד לא יבאו ימי הרעה ויגיעו שנים אשר יאמר אין לי בהם חפץ, וז"ש ותאמר שובו בני אדם, ע"ד מ"ש ז"ל (ע"ז י"ט) על פסוק אשרי איש ירא את ה' בעודו איש, שלא יתעצל עד ימי הזקנה, כ"ש במה שחטא האדם בין איש לחבירו שגזל או עשק, או באונאת דברים שאינו נמחל לו בתשובה עד אשר יחזור ויפייס את חבירו, וכמו שאמר במשנה שלהי יומא (פ"ה) עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר, כמו שדרש ר' אלעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו, החטאים שהם לפני ה' ולא מה שבין אדם לחבירו, כ"ש התשובה שאינה מכפרת מה שבין אדם לחבירו אם לא פייסו, כי התשובה סתם אינה מכפרת אלא על מצות עשה, ויוה"כ עמה מכפר על מצות ל"ת, ואמרו ג"כ שם בגמ' (יומא פ"ז) אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים, פלול זה לשון פיוס אם יחטא איש לאיש ופללו שפייסו אז אלקים ימחול לו, ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו, תשובה ומעשים טובים, ולכן היה עלי מוכיח את בניו שישוּבו מרעתם:

ועכ"ז אני אומר שהכל תלוי בתשובת המחשבה שניחם על מה שעשה, ומסכים שלא לשוב בדרך הזה עוד, ואם לא השיב הגזלה לבעליה ג"כ נקרא בע"ת, אם גמר בלבו לפני האל שיחזירנה, אע"פ שלא הספיק להחזירה, שאל"כ איך אמרנו כי שמא הרהר תשובה בלבו, הרי הוא צריך להשיב את הגזלה אשר גזל או העושק אשר עשק, אלא שצריך לומר שאם גמר בדעתו והסכים להחזיר ולפייס את חבירו, שהוא צדיק, ואח"כ יגמור התשובה בפועל,

ח' ט' ג' א

ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות, ואפילו בקטנים ראוי להזהר^ה שלא להכאיבן בדברים יותר מדי, זולתי כמה שצריכין הרבה כדי שיקחו מוסר, ואפילו בבניו ובנותיו ובני ביתו של אדם, והמיקל בהם שלא לצערן בענינים אלה, ימצא חיים ברכה וכבוד. ועובר על זה והכאיב את חבירו בדברים, באותן שפירשו חכמים זכרונם לברכה בבעל תשובה ובחולה ובכיוצא בהן, עבר על לאו זה, אבל אין לוקין עליו לפי שאין בו מעשה^ה. וכמה מלקיות מבלי רצועה של עגל ביד האדון המצוה^ה על זה, יתברך ויתעלה.

ואולם לפי הדומה, אין במשמע שאם בא ישראל אחד והתחיל והרשיע לצער חבירו בדברים הרעים שלא יענהו השומע, שאי אפשר להיות האדם כאבן שאין לה הופכים, ועוד שיהיה בשתיקתו כמורה על החירופין, ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת, ושלא נתחיל להתקוטט ולחרף בני אדם, ובכן ינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם, זולתי השוטים הגמורים, ואין לתת לב על השוטים.

ואם אולי יכריחנו מחרף מבני אדם להשיב על דבריו, ראוי לחכם ששייב לו דרך סלסול^ה ונעימות ולא יכעס הרבה, כי כעס בחיק כסילים יגוז^ה, וינצל עצמו אל השומעים מחירופיו וישליך המשא על המחרף. זהו דרך הטובים שבבני אדם. ויש לנו ללמוד דבר זה, שמותר לנו לענות כסיל, לפי הדומה, מאשר התירה התורה^ה הבא במחירת להקדים ולהורגו, שאין ספק שלא נתחייב האדם לסכול הנזקין מיד חבירו, כי יש לו רשות להנצל מידו, וכמו כן מדברי פיהו אשר מלא מרמות ותוך^ה, בכל דבר שהוא יכול להנצל ממנו.

ואולם יש כת מבני אדם שעולה חסידותם כל כך שלא ירצו להכניס עצמם בהוראה זו להשיב חורפיהם דבר, פן יגבר עליהם הכעס ויתפשטו בענין יותר מדי, ועליהם אמרו זכרונם לברכה [שבת פ"ח ע"ב] הנעלבין ואינם עולבין, שומעין חרפתם ואינם משיבין, עליהם הכתוב אומר [שופטים ה', ל"א] ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

יג ארבע מדות בלומדים: ממהר לשמוע וממהר לאבד — יצא שכרו בהפסדו; קשה לשמוע וקשה לאבד — יצא הפסדו בשכרו; ממהר לשמוע וקשה לאבד — חכם; קשה לשמוע וממהר לאבד — זה חלק רע.

שיענוש, ויחמול שאול והעם על אגג והוסרה המלכות ממנו. וזהו שאמרו: קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, שעל כל פנים יש לו לאדם לכעוס אך בקושי הוא מתקצף לפעמים אשר לא נתן לו רשות לעמוד שלא יכעוס, כי צריך להיות לו הרגשה בעלבונים אשר יעשו לו בני האדם, ועל זה אמרו חכמי המוסר במבחר הפנינים: אל תהי מתוק פן יבלעוך. וגם כן הדבר טוב מאד להתרצות מהרה, גם כי יש לו רשות לכעוס תנוח דעתו ויתרצה בתוך הכעס, לא אחרי שיסור מעליו מתרצה, אך עוזנו כועס ומתרצה וזהו ממדת חסידות וטוב לבב.

נוח לכעוס וקשה לרצות רשע. ואין תכלית וסוף לרשעתו ולקלקול מעשיו. יג. ארבע מדות בלומדים: ממהר לשמוע וממהר לאבד, יצא שכרו בהפסדו. ההפסד מרובה אחר ששוכח תלמודו, ומה תועלת לענין הידיעה כי מהרה מבין הדברים, כי הכל ישכח מלבו. ועם כל זה לא ירפה ידיו מללמוד ששכר יש לו מחמת הטורח כי עושה מלאכת ה' כל היום. משל לטרסקל נקוב שכתבנו למעלה (פ"ד, כו).

קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו. שהשכר מרובה, כי מה יפסיד בקושי שמועתו ובלבו הקשה בתלמוד, יטרח הרבה עד ידע ויבין הדברים ואחר כך לא ישכחו מפיו, ובזה ידע הרבה מאד. ואם שני האנשים האלה לכולם יש שכר גדול בתלמוד. ולמדנו מזאת המשנה להקדים הזכרון לשוכח אם אין להם להתפרנס וילמדו ובידינו יכולת לפרנס האחד לבד וכיוצא בזה בכל ענין שאין השנים כאחד יכולין לתלמוד, מקדימין הקשה לאבד על הממהר, כי בטורח על זה יש תועלת גדולה מטורח בחבירו לענין הידיעה, וכי אחרי כן ילמד לאחרים.

ממהר לשמוע וקשה לאבד חכם. ועם כל זה יחזור ההלכות הרבה פעמים, ולא יסמוך בזכרונותו כי לא לאדם יכולת לזכור לעולם אם לא בהתמדת חזרת הדברים ובהעלותם על לבו תמיד, כי לכל אנוש טבע השכחה, ומה יתרון לאדם בלמדו אחרי שכחו, כמו הזורע ולא יקצור.

קשה לשמוע וממהר לאבד זה חלק רע. ועם כל זה, לא יניח מללמוד. כי שפר הטורח בידו וההרגל על כל פנים יתקן את לבו אם מעט ואם הרבה לפי מה שהיא, ואשר לא יתקן יבוא המענה יחסיד ורשע, כי אין יבוא

לתועלת על העתיד

ית. יש שכתבו צדדים להחזיר נקמה לתועלת [כשא"א ע"י דיני ישראל] ויכונו ויכונו אפילו בפרסום כדי שלא ישנה באולת נגדו או נגד אחרים, אלא שיזדה מאד מאד שלא להוסיף על העבר רק יכוין לשם שמים לגדור את הפרצה על העתיד.

ואפילו ברודף ממש שהבא להרוג וכו' הלא יומנו כאשר אפשר להציל כאחד מאבריו מהאז לענינו (ע"י רא"ש ב"ק פ"ג סי' י"ג ונמ"י דט"ז ע"א (בדפ"י הרי"ף) ובמש"ע שם. ולפי"ז לכאורה אם הזיקו או חבלו יותר מהצורך, חייב וצ"ע.

ולכאורה לפי"ז הי"ה בהשאלת כלים ושאר נבזש עניני ממון או צערא דגופא, כאשר כלים חבירו ביקש ממנו בו כיום (שהוא לא השאל (לוה) שעתי"ן יחס לבבו ולא נח רוגזו וכו' (ובאופן שזה שייך), לא יהיה איסור נקמה ונטירה כאשר לא ישאלנו או ישאלנו ויזכיר וכו' האמת שכן מדייק בלשון הרמב"ם "לימים" וכו' ובגמ' ותו"כ "למחר", וצ"ע למעשה.

בו. האשל אברהם מבוטשאטש א"ח סי' קנ"ו. וע"ש שהוסיף שזה עדיף מלמסור דינו לשמים ואפילו אם דיני המקום התינו ע"י עבר"ם עדיף לעשות ע"י. וע' רמ"א בתרומ' סי' שפ"ח סו"ס ז'. וע' רש"י בקידושין דכ"ה ע"א ד"ה רשע יורד עמו לחייו וע"ש ברש"י ותוס' בב"מ דע"א ע"א.

וע' בתשובת מהרש"ג ח"ג סו"ס נ"ג שהתיר נקמה לתועלת מטעם שכל האיסור אינו אלא לצער חבירו בשביל מה שחבירו ציערו או לא עשה עמו טובה, משא"כ כשכוונתו לחזק העתיד. וע"ש שבב"א את הגמ' קידושין דכ"ה שהקורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו. וכן דעת המצות הלבבות בנקמה ונטירה סעיפים י"ב ו"ג ואהבת ישראל סכ"ד וע"ש ראה מהבא להרוג השכם להרוג.

וע' קובץ הערות (יבמות) סי' ע'. וע' מש"כ לקמן בפ"ה מס"י עד סט"ז.

שיעור"כ ש"י מוכא בשם הש"ת חו"י (ע' סי' ס"ה) יחס" את השיעור לזמן הנ"ל, שבהכאה שאין בו חבלה הוא עד הלילה הוא. ואילו כאשר יש בו חבלה השיעור הוא עד שתחיה המכה כל זמן שיש עדיין צער ויסורים. (ולכאורה אע"פ שביסוד הדברים היה צריך להיות תלוי בכל איש ואיש, והביל גדול יש בין מי שקשה לענוס ונח לרצות ובין מי שנח לענוס וקל לרצות וכו' אמנם ישנם גבולות מסוימות המוסכמות ומובנות לרוב בני"א וגם על פיהם יוקבעו האיסורים בני"ז]. וע' מש"כ בפ"ה סט"ז בהערות.

איסור לא ותנה דעת הרבה פוסקים (ע"י מש"כ בפ"ה יוסף סכ"א) ש"חבלו בי ע"מ לפסור" (כאשר אמר כן בפירוש ממש ובאמת התכוין לזה (אע"פ שפסור מתשלמים עדיין יש איסור לא יוסף. ולפי"ז ל"ע בנ"ד אם עדיין יש איסור לא יוסף שמשמעות הש"ע הוא להחזיר ממש וצ"ע.

וע"ע מש"כ בפ"ה סוף סט"ז שיש חולקים על הסמ"ע והג"א ומחמירים כדעת החו"י ע"ש בהערות. וע"ע ברשכ"ך בזהר הרקיע אות י"ד ובחדו"ס פכ"ד אות כ"ט מהרשב"ך ל"ח כ"ד שיש איסור דאורייתא מיוחד להענוה בשעת מריבה מלא חענה על ריב ע"ש וכמשי"כ לקמן בפ"ד סי"ז ולפי"ז ברדאי יש להחזיר לכתחילה.

דמא ותנה אע"פ שמצינו דעבדי איניש דינא לנפשיה למפשיה (ולמשום) בב"ק דכ"ה ע"א בשר"ע חו"מ סי' תכ"א. הלא מצינו שם בדמ"ח ע"א במי שאינו רוצה לצאת מרשותו (כאשר ביקשו) שנה דאית לך רשותא לאפוקי לאוזקי לית לך רשותא וגם זה נפסק שם ובסי' שע"ח ובסי' שצ"ח. וע' מש"כ בפ"ה סי"ז וסי"ח.

וע"ע מש"כ בפ"ה סוף סט"ז שיש חולקים על הסמ"ע והג"א ומחמירים כדעת החו"י ע"ש בהערות. וע"ע ברשכ"ך בזהר הרקיע אות י"ד ובחדו"ס פכ"ד אות כ"ט מהרשב"ך ל"ח כ"ד שיש איסור דאורייתא מיוחד להענוה בשעת מריבה מלא חענה על ריב ע"ש וכמשי"כ לקמן בפ"ד סי"ז ולפי"ז ברדאי יש להחזיר לכתחילה.

וע"ע מש"כ בפ"ה סוף סט"ז שיש חולקים על הסמ"ע והג"א ומחמירים כדעת החו"י ע"ש בהערות. וע"ע ברשכ"ך בזהר הרקיע אות י"ד ובחדו"ס פכ"ד אות כ"ט מהרשב"ך ל"ח כ"ד שיש איסור דאורייתא מיוחד להענוה בשעת מריבה מלא חענה על ריב ע"ש וכמשי"כ לקמן בפ"ד סי"ז ולפי"ז ברדאי יש להחזיר לכתחילה.

וע"ע מש"כ בפ"ה סוף סט"ז שיש חולקים על הסמ"ע והג"א ומחמירים כדעת החו"י ע"ש בהערות. וע"ע ברשכ"ך בזהר הרקיע אות י"ד ובחדו"ס פכ"ד אות כ"ט מהרשב"ך ל"ח כ"ד שיש איסור דאורייתא מיוחד להענוה בשעת מריבה מלא חענה על ריב ע"ש וכמשי"כ לקמן בפ"ד סי"ז ולפי"ז ברדאי יש להחזיר לכתחילה.

וע"ע מש"כ בפ"ה סוף סט"ז שיש חולקים על הסמ"ע והג"א ומחמירים כדעת החו"י ע"ש בהערות. וע"ע ברשכ"ך בזהר הרקיע אות י"ד ובחדו"ס פכ"ד אות כ"ט מהרשב"ך ל"ח כ"ד שיש איסור דאורייתא מיוחד להענוה בשעת מריבה מלא חענה על ריב ע"ש וכמשי"כ לקמן בפ"ד סי"ז ולפי"ז ברדאי יש להחזיר לכתחילה.

בשעת מעשה

י. אין איסור נקמה ונטירה בשעת מעשה. ולפיכך כאשר התחיל חבירו לחבול בו מותר לו גם כן לחבול בחבירו ולא רק כדי להציל את עצמו אלא אפילו אח"כ תיכף ומיד, כל שהוא עדיין במצב של "כי יחס לבבו". וכן הדין לענין גידופים ובוששים. וכמו שמצינו בשרק המתחיל פורע הקנס ולא המחזיר מפני שא"א לאדם לשמוע ולא לענות כאשר חבירו יצערו בדברים הרעים, שלא תצוה התורה שיהיה האדם כאבן שותק למחרתו. וראוי לחכם להשיב לו דרך סלסול ונעימות ולא יכעס הרבה, אא"כ הוא מהתסידים הגדולים שמתאפקים לגמרי מפני שחוישישים שיתגבר כעסם יותר מדי ועליהם נאמר הנעלבים ואינם עולבים שומעין חרפתן ואינן משיבין עליהם הכתוב אומר (שופטים ה' ל"א) ואורבבו כצאת השמש בגבורתו". וכל זה כחברו אבל כאביו ואמו חייב לשתוק ולא ישובם דבר (וע' מש"כ בפ"ה סט"ז ובפכ"א סי"ג ובפ"ג וע"ע מש"כ בפ"ד סי"ח).

טובא דוס לוי. והוא יפילם לך חללים חללים השכם והערב עליהן לביהמ"ד והן כלין מאליתן (וע"ש תד"ה השכם). ובברכות ד"י ע"א על הבריוני בשנותו של ר"מ יתמו חטאים ולא שיתמו חוטאים אלא תתפלל עליהם וישובו בתשובה ורשעים עוד אינם וע"ע בתענית דכ"ג מש"כ על אבא חלקיה ואשתו. מנזי משא"כ בנדי מציו במר"ק סו"י"ז ע"א כאשר פחד האמורא מגברא אלימא והיה צריך לנדותו א"ל רבו שיכתוב השמות וילך לבית הקברות ויתקע בשופר בתוך כדי שלא ישמעו וכו' ומית ע"ש. הוא כמו שכתבנו לעיל בסעיפים הקודמים שלפעמים מי שפורש מן הציבור בהתנגות מסוימת ריש צורך שעה להפסיק מזה מנדים אותו, או להחזירו למוטב או להגן על שאר הקהל ואינו מתוך נקמה אלא לצורך הזה.

כה. שריע חו"מ סי' תכ"א סי"ג והרמ"א שם. דוקא וע"ש בסמ"ע שלא גרסין "מדי" שאפילו אם להציל או לעז כבר פסק הראשון מלהכותו וחזר גם שיחס לו הוא והכוה כל זמן שהוא עונדו בחממותו וחבל בו פטור, כל שלא נפרד זה מזה ועבר חמיותו. ואין צריך שהמכות יהיו להגן על עצמו. דאילו נתקד דעתו ואח"כ חזר והכה חייב על החבלה שהיה לו לתובעו בכ"ז (וכבר

א"א לומר אין אדם נתפס על שעת צערו, וכוה יהיה ג"כ איסור נקמה ונטירה. אבל כל שעדיין יחס לבבו מהמכות הראשונות פטור ע"ש מהרא"ש והטור. וע"ש בס"ז ובבג"ר. וע"ש רמ"א המכה את חבירו וחבירו קראו ממזר פטור שנאמר והיה כי יחס לבבו וכן אם אחד קרא לחבירו גנב והוא א"ל אתה מכות כממזר או קראו ממזר פטור מהאי טעמא ע"ש. וע"ש בנ"י"כ מהר"ש שאע"פ שעבר על המשך דבריו מקורם מהחניך מצוה של"ח ע"ש.

הח"ח כפתחיה לאוין ח"ט בבמ"ח (וכן בכלל כ"י סק"א ד"ה ועוד) כאשר הביא הנ"ל ע"ש שכתב סברא נכונה היא דבעת מעשה החירוף א"א בטבע האדם להיות כאבן וכו' אבל אח"כ כשכבר נח רוגזו אסרה התורה להעיר רוחו לנקום ממנו ואפילו רק לנטור השנאה כלב אסור אלא בהרחק זמן מעט אח"כ כשכבר נח רוגזו אסרה התורה להעיר רוחו לנקום ממנו ואפילו רק לנטור השנאה כלב אסור אלא בהרחק זמן מעט

אח"כ, צריך לשכוח הדבר מלבו. ופשוט ששיעור מעט זמן שהוכיח הוא כאשר נח רוגזו, כל אחד לפי מה שהוא אדם ולפי מה שאירע לו וכ"מ מהסמ"ע (והרמ"א) שהכל תלוי באם הוא עדיין במצב של והיה כי יחס לבבו.

וע"ע מש"כ בפ"ה סוף סט"ז שיש חולקים על הסמ"ע והג"א ומחמירים כדעת החו"י ע"ש בהערות. וע"ע ברשכ"ך בזהר הרקיע אות י"ד ובחדו"ס פכ"ד אות כ"ט מהרשב"ך ל"ח כ"ד שיש איסור דאורייתא מיוחד להענוה בשעת מריבה מלא חענה על ריב ע"ש וכמשי"כ לקמן בפ"ד סי"ז ולפי"ז ברדאי יש להחזיר לכתחילה.

וע"ע מש"כ בפ"ה סוף סט"ז שיש חולקים על הסמ"ע והג"א ומחמירים כדעת החו"י ע"ש בהערות. וע"ע ברשכ"ך בזהר הרקיע אות י"ד ובחדו"ס פכ"ד אות כ"ט מהרשב"ך ל"ח כ"ד שיש איסור דאורייתא מיוחד להענוה בשעת מריבה מלא חענה על ריב ע"ש וכמשי"כ לקמן בפ"ד סי"ז ולפי"ז ברדאי יש להחזיר לכתחילה.

והוא כי כבר מצאנו הרבה מצות אשר מצלי אפשרי לבאר בה שום דבר פרטי. כי כל אחד מתחייב בה על ענין אחר. לפי מה שהוא אדם ולפי הענין והעת והזמן והכל כאשר בארנו. וכבר על הדרך והענין הזה נצטוונו במצות שאין צדק מעשה אם בעשין אם בלאוין. אשר שורש החיוב צדק בלבד ובמחשבה לבד. כמו מצות אנכי. והיחוד. והאזהרה. ויראה. וההדמות בדרכיו. והאזהרה אמונה צד אחר ולכל תמור אחרי הלכ. וכן בעשין ובלאוין שצין אדם לחצירו. כמו לא תקום. לא תטור. לא תשנא. לא תחמוד. אהבת איש לרעהו. אהבת הגר. ועוד רבים כיוצא בהן. אשר צדקו מתחייב כל אחד לפי מה שהוא. לפי גסות ודקות שכלו ולפי מזגו וכחות לבבו ונפשו. ולפיכך לא ציאה צדק התורה דברים פרטים וחלוקת אופנים. וגם לא נמסרו צדק למשה רבינו. כי אם התכלית והתוכן של כוונת הענין. למען יוכל כל אחד ואחד לעשות ולקיים תכלית הציווי לפי טבעו ומזגו וענינו אשר הוא עליו. ולכך גם כל החכמים שאחרי משה רבינו. לא דיברו ג"כ צדק כי אם בתכליתן ובתוכן כוונתן ולבאר עיקרי ושרשי החיוב צדק. אבל ביותר מזה שמרו ענין מלדבר דבר בגדריהן ופרטיהן וחלוקת אופניהן. למען לא יעלה על דעת השומע אשר החיוב היא רק על זאת הפרט או האופן. ובאמת על איש אחר הרי החיוב על פרט ואופן אחר. לזאת שמרו ענין מלדבר צדק שפת יתר. כינה זאת כי היא אמיתית (לה) ומעתה הותרה ג"כ הספק הראשון שהתעוררנו. אשר השאילה היא ענין שחייבה תורה. זה אינו. כי לפי האמת היא מן המצות אשר התחייבו בענינה על דרך כלל. ולפיכך לא יכלו החכמים להסיר בה הנקימה. כי כבר אין בה גדר וגבול ושום פרטי בענינה. וכבר יש אופנים וענינים רבים אשר מותר מניעת השאילה לחצירו. כמו אם ישתמש בזה יהיה היזק מסויים. או שהוא בעצמו צריך מאוד לדבר זה שחצירו מצדק ממנו. ועוד ענינים לאין מספר על זה הדרך. ולכל זה הכל לפי מה שהוא אדם ושאר ענינים רבים כיוצא בהן. לפיכך הוצרכו החכמים לאסור בענינה הנקימה והנטייה מכל וכל. כי כבר מן הנמנע שידע זה הנוקם אם חצירו היה מחוייב לו לשאלו בצדקו ממנו או פטור ומותר. ולכך הנקימה והנטייה ודאי אסורין לו. שים לבך גם לזאת:

פרק ח

מצות גמילות חסדים:

(אבל כבר נכנס ענין זאת הציווי בכלל עשין אחרים וכאשר יתבאר)

(א) **כר** הענינים שצין בני אדם מהעזר זה לזה נקרא גמילות חסדים. (ה) וענין גמילות חסד. הוא לגמול טוב למי שאין לו חק עליו. והפרט שיש בין צדקה לגמילות חסד. הוא אשר צדקה נגזר ממלת צדק. והוא היושר. והיושר הוא שיגיע לכל בעלי חק כחקו. ולתת לכל נמצא את אשר הוא חסד. ועל זה הדרך מה שאדם נותן משלו לאדם אחר שהוא עני ואין לו מה לאכול ונותן לו להחיות את נפשו. אשר על זה היושר מחוייבו. הרי זה נקרא צדקה. אבל מה שאדם נותן למי שאינו עני כל כך. גם מה שנותן יותר מהראוי. גם מה שמסייע בצדקו לחצירו אם לעני אם לעשיר. גם מה שעושה אם בצדקו אם בממונו לחתן ולחולה

מנחת עני

(ה) הרמב"ם במורה קלק שלישי פרק כ"ג ואני הרקנתי הדיבור בזה בהולעת דברים. וביתר ביאור:

ולכך אמר רבא מנחות ל"ט [אף דטובר מלוות אין לריכות
 כוונה] מלווה למידענהו ל"ט שזבא ידעו שלומדיס ד"ת ולענין
 ללאת בה ידי חובת ת"ת נראה צדור דלריך מן התורה לאמר
 כל הפרשה של ק"ש [אף דלענין ק"ש סגי בפסוק אחד לדעת
 רבים ועיין חידושי דלריך לאמר חיוז דיני ת"ת ואזהרת למודה ובפסוק
 ראשון לא סגי רק לענין ק"ש דהוא קבלת עול מלכות שמים
 סגי בפסוק אחד מה"ת.

דף י"ט השם שיחת חולין עובר בעשה שנאמר
 ודברת בסי והנה נראה דרבא חיל אס ק"ש
 דרבנן ומקו ודברת בסי ל"ת אבל למאי דק"ל דעל ק"ש ק"י
 אין שייך זה לדרוש בסי ולא ב"ד. ונראה לי לבאר דבאמת
 כל המלוות התם שווים לפחות שבפחותים. ולמשה רבינו ע"ה
 דתורה אחת יהי לכס כתיבי וחיוז המלוה גבול יש לה כמו
 גבולת אחריו בניטוב בעלמא ילא. רק המדקדקים טשאין אותו
 מדת הנקמה כל ת"ת שאינו נוקס ונטרי ומלך שמחל כו'
 ולכך אין זה חוק בפדטי שווה לכלל הישראלי. רק כל אחד לפי
 ערכו רק נקימה דמזון זה שווה לכולם וכן בגאווה וכי"כ
 וכן לפנים משורה ובקור חולים וקבורה וכו' והדברים ארוכים
 בהפרי המחקר [ומלא מלוות ת"ת אשר בוודאי אס יבקש האדם
 טרף ומזון כר"ז אינו נחשב למפריע מלוות ת"ת והאפת דגניך
 כתיבי וכן למשל אדם חלוט המזון וכן כל אחד לפי ההכרחות
 שלפי הרגלו וכן לפי טוהר נפשו של אדם כי אינו דומה
 בחיוז ת"ת האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הך ונקשרה
 בעבודות אהבה לתלמוד תורה לאיש אשר כוחות נפשו נרפים
 ועלליה] לכן איך היה מחוק הצורא לחוק חיוז ת"ת לכל ישראל
 ונתן תורת כ"א צדור ואין לאל יד האנושי ליתן המדה האמיתית
 לזה לכן בלא חכמים ופירשו לנו גדר מרכון האמיתי של ת"ת ק"ש
 בשחרית ק"ש בערבית קיים והגית בה יומס ולילה כיון שלומד קבלת
 המלווה ואזהרתה בשחרית ובערבית כבר קיים מלוותה אולם
 יתר מזה הוא בכללי המלוות אשר נבדלו ונפרדו בזה כל איש
 לפי ערכו ומסותו והיא כמו הסר מן המדות המגומות אשר
 נפרדו זה מזה ובוודאי לריך להתעלם בה האדם בכל יכלתו
 כי כפלה התורה הרבה פעמים ענין למודה ולריך האדם לבלתי
 נפשו לשקוד על דלתותיה כאשר הרבו לדבר בזה הספרים
 הקדושים ולכן אמר והזהרת אתה את החוקים ואת התורות
 ודבר השווה לכולם והודעת כו' ילכו בה ואת כו' אשר יעשון
 שזבא אינו שווה רק כל אחד לפי מה שהוא אדם ולכך אמרו
 בנדרים דף ח' הא קימל כיון דלי פטר נפשיה בק"ש שחרית
 וערבית משויה חייל שבעה עליה שזו מה שמחוייב ללמוד בכל
 סמוי אינו מן החוקים הכלליים סוג הישראלי ואין זה מלווה
 פרטי ולכך חייל שבעה עלה כמו שבעה שלא אחכבד
 בקלון חזירו וכי"כ ואין טוח לי מה שלמד הר"ן שס' מהא
 דדבר דאתיא מדרשא חייל שבעה עלה וכמו ח"ש אשר זה
 פרטי החוקים המלוים ע"ז כל בני ישראל בלי הבדל כלל
 והבן ודוק.

מ"ט
 ר"כ
 מ"א
 מ"ב

ובחיי למס' סוכה עמדתי לתמוה לשיטת רש"י דהולכי
 לדבר מלוה ללמוד תורה פטורים מן המלוה מחיוז
 סוכה הא אמרו מי לא מודה רשבי דמפסיקין ת"ת לפשות
 סוכה וליטול לולב ולית לי הלמוד ע"מ שלא לעשות טוח לו
 שנהפכה שלייתו על פניו ונחה דעתי מדברי הר"י מקורביל
 בתוס' כתובות דף י"ז ע"א דפי' דשמוש ת"ת גדולה מה"ת.
 ושמוש פידושו הוא הבנת טעמי המשנה וסדרתה הנקרא בשם
 גמרא וזה לשון רש"י ברכות מ"ז. איזה ע"ה שלא שמש ת"ת
 הוא הגמרא התלוי בסברא שהיו עותים לדברי משנה טעם
 והיו מתאספין ועוסקין יחד והיא דרך הגמרא כו' והולכין
 ללמוד תורה זה שמוש ת"ת.

וימה נעים לפ"ז דברי הירושלמי דקאמר רשבי ורבנן
 פליגי אס מפסיקין (מי שפורתו אומנתו) לק"ש
 דבברכות תנא יתר מבאן וחילך לא הפסיד כהאם הקורא
 בתורה מכלל דמשיקרא עדיף רשבי כדעתיה דמשנה עדיפא
 מגמרא ח"כ בזמנה הוה כמשנה אבל רבנן סברי מקרא
 כמשנה ח"כ בזמנו עדיף יותר ממשנה ע"כ ולפ"ז הא גמרא
 עדיף טפי וא"כ ק"ש דמיא לגמרא ואין מפסיקין ודוק. וזוה
 יתפרש לן גמרא דמנחות ל"ט דר"י משוס רשבי סבר ואבור
 לאומרן בפני עם הארץ ורבא סבר מלווה לאומרו דל"ע איך
 יפלוג רבא על תנא איך לפ"ז ניהא לפמ"ש בחידושי ליומאי
 דרבא סבר דלריך כוונה ללאת בה ידי ת"ת ע"ש. וא"כ בהא
 פליגי אס ניהא דק"ש הויא שינוי ח"כ הוה כשאר מלוות וא"ל
 כוונה ולכך רשבי סבר דק"ש הויא שינוי לכך אבור למודעינהו אבל
 רבא סבר דמבטלין לק"ש כר"י וא"כ דמיא לכל הני מלוות וזוה
 מקיים ג"כ עלה הך דוהגית בה יומס ולילה וא"כ כיון
 שמלווה היא בעמנותה ללאת בה ידי חובת מלווה אחרת לריך
 כוונה [וכוה כתב הר"ן בר"ש ותוספות ברכות גבי נתכוון אדעתא
 דתמרא ובריך אשיכרא ע"ש ודוק] והוה דוגמא להאי דאמר ריש
 זבחים השוחט לשם עולה כו' לשם חולין כו' מ"ט דאתיא בה
 מינה ומחריב בה כו' הי"כ הכוונה בה ללאת ידי חובת ק"ש מרגע
 כח הת"ת בה ובצי כוונה ודוק.

ונראה דהמכילתא דסברה דקורא בתורה פטור מתפילין
 סברה דתפילין כתוב למען תהי' תורת ד' בפיך
 אלמא דשיקר מלוותה הוא בגדר שטן ולכך מי שפורתו אומנתו
 פטור מתפילין וישו' דברי הגר"א בזה דברי טעם ולפ"ז
 מבטלין תפילין עבור מלוה פרטיית לכן תני בירושלמי סוף
 מגילה מוזהה שבלתה אין עושין תפילין תפילין שבלו עושין
 מוזהה שמעלין בקודש כו' אולם תלמודא דילן סברה מוזהה
 שבלתה עושין תפילין תפילין שבלו אין עושין מוזהה במנחות
 דף ל"ב ע"א לכן סברה דתפילין הוי מלוה פרטיית ולכן
 חייבין אף אס עוסק בתורה ופורתו אומנתו וקדוש יותר ממזוזה
 וקודם לקטנתה אס אין לו רק כדי אחת מהן ישו"ש. ומה
 מיושב לפ"ז הא דאמר בירושלמי שבת פרק שמונה שר"ס. עור
 של עוף כותבין עליו מוזהה משום דמזוזה קדוש טפי קמ"ל
 רבותא ובבבלי שס אמר רב הונא שבת דף ק"ח ע"א כותבין
 תפילין ע"ג עור של עוף עהור דרב הונא לטעמי' בירושלמי
 מגילה סבר כבבלי דתפילין קדוש יותר קמ"ל רבותא

ועל פי דברי ר' אלה ראינו לפרש שמועה דריש המולא

המולא

אך דעתו של הגרא"מ שך זצ"ל היתה, שכשלומדים בבקיאות לא יודעים את מה שלומדים. משום כך סבר הרב שך שצריך ללמוד כל היום בהבנה טובה, אך להקפיד על הספק. הוא הרבה להתריע שא"א לצאת גדול בתורה אם לא מקפידים על הספק.

סיפר לי מורנו ר' אליהו, שהדיין של גרודנא אמר לו פעם: "מה בחורי הישיבות של היום יודעים? חצאי מסכתות, אבל כאשר מדברים אתם בלימוד הם מדברים ברמה של גאונים של פעם.

החזון איש אמר, שלכל גיל יש מעלה המיוחדת לאותו גיל, בגיל צעיר יש זיכרון טוב, ובגיל מבוגר יש הבנה טובה. משום כך צריך לנצל כל גיל.

הגאון ר' יואל קלופט זצ"ל אמר לי, שכאשר באו לשאול את החזון איש שאלות בהלכה שיש מקום להקל בהם אך יותר חלק להחמיר – החזון אי"ש היה אומד את דרגת השואלים, ופעמים שלשואל אחד היה מיקל, ולשואל אחר ששאל את אותה שאלה, היה מורה לחומרא.

באספת רבנים מסוימת שנתכנסה לדון בחיזוק הדת, השווה אחד הרבנים את התורה הקדושה לאוויר, שכשם שלא ניתן לחיות ללא אויר אפילו רגע אחד, כך גם ביחס לתורה.

לגאון ר' ברוך בער זצ"ל, הייתה בקורת על דברים אלו.

"וכי איך ניתן כלל להשוות בין אויר לתורה" - טען ר' ברוך בער, "האוויר הרי אינו החיים עצמם אלא הוא רק נותן את האפשרות לחיות, בעוד

ולמסרה ביד צרים, המה המקטרגים הצוררים: ולמה לא תחמל על נפשו ועל נעם תבנית אלם גופך למסור בידם ולהשליכו בתוך גחלי רתמים, כטיט היון של גיהנום, להשחירו להתיכו כאשר נתן הזפת לפני האש; אשר על-כן תן עצה אמה בנפשו לבחר בדרך החיים, בעסק התורה והמצות, וגם להצטער עצמו זמן קצוב, הם חיי העולם הזה, כדי שתתענג זמן רב בלתי סוף ותכלית.

(כ) **נאלץ יעלה על דעתך כאשר עליה בדעת הרבה שנאכדו בידם באמנם:** כיון שפכיר אני בעצמי שאין בדעתי להכין ולהשפיל, אני עוסק בתורה: — טועה הוא בדבר, שהרי הוא מחיב לעשות מה שנצטוו לעשות, ואם יכין יכין, שהרי "והגית בו יומם ולילה" כתיב (דברים א, יז) ולא כתיב "ותכין בו"; וכן תמצא בדברי התנא (אבות ב, ט): אם למדת תורה הרבה, נותנין לך שכר הרבה, ואינו אומר "אם הבנת הרבה", אלא "למדת" אמרו, ותשתדל להכין, ואם תכין תכין, ואם לא — שכר למוך בדרך; וכמאמר התנא (אבות ה, ב): לפס צערא אגרא. ומה גם שאמרו "האדם שאינו לומד מפני שאינו מבין"; הוא פתוי היצר; יתמיד בלמודו וסוף הפינה לבוא, שפראות הקדוש-פרוש-הוא השקו בתורתו ודבקותו בו פותח לו מעיני החכמה, דכתיב (משלי ב, ז): "כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה".

(ג) **והפני מוסר לך דבר אשר תרדף אחריו, ויהיה חיים לנפשך וענין לוגורותיך** (ע"פ משלי א, ט): לעולם יהיה עקר למוך בדבר ש תורה שלכך הפין יותר (ע"פ י"א, א): אם בגמרא — גמרא, ואם בדרוש — דרוש, ואם ברמז — רמז, ואם בקבלה — קבלה; ורמז לדבר: "כי אם בתורת ה' תפצוי" (תהלים א, ב), בלומר, תורת ה' תלוייה בדבר שלכו הפין לעסקי, וכמו שפתיב האריי זלה"ה בספר 'דרושי הנשמות והגולגולות פ"ק ג (ספר התהלים פ"ד), וזה לשונו: יש בני-אדם שלל תפסם ועסקם בפשטות התורה, ויש שעסקם בדרוש, ויש ברמז, ויש גם-כן בגימטריאות, ויש בדרך האמת — הכל כפי מה שעליו נתגלגל בפעם ההיא, כיון שהשליש פעם אחרת בשאר הענינים, אין צורך לו שבכל גלגול יעסק בכלם.

כאן. ואל תביט ותשגיח לדברי המגידים על מה שתשקף לעסק בתורה, בגמרא או בפשט או בדרוש וכיו, באמנם לך: למה אמה מוציא כל ימיו בפרט זה של תורה ולא בפרט זה? משום שעל מה שתשקף ללמד, על דבר זה באת לעולם; ואם תשים דעתך לדבוקיהם — יכריחוה להתגלגל בזה העולם פעם אחרת, ולעבר נפשו בחרב חדה של מלאך המות ולטעם טעם מיתה, ולכן לא תשמע לדברי המשחית נפשו הזה, כי דע שהשטן מחלפש באלו האנשים, לדאג ולהצטער ולהכאיב נפש הלומד ועוסק בתורה בחלק שאותה נפשו לעסקי, כדי להכזילו משום, שלא ישלים נפשו על מה ששא להשלימה, ולהצריכו גלגולים אחרים.

(ד) **ובלשם שפדבר שחושק יותר האדם ללמד, משם יכין שעל דבר זה נתגלגל להשלים** — כן צריך האדם שידע שרש נשמתו ומהיכן נמשך ועל מה בא לתקן ולהשלים, כמו שאמר בזוהר שירי-השירים (ד"ה ע"ה) על "הגידה לי שאהבה נפשי" וגו' (שה"ש א, ז), וכדי שיתכין, יראה באיזה מצוה תקיף יצרו יותר לבטלה — יתחזק בה לקימה, כי בודאי על מצוה זו נתגלגל, וכדי שלא ישלים חסו, מנגדו יצרו לבטלה להוציא מן העולם בנידים ריקניות. וזהו שתמצא בחכמי התלמוד השלמים, שברב חכמתם היו משיגים על קיום איזה מצוה נתגלגלו, והיו מחזיקים בה יותר משאר המצות, כראמרינו בשפת (ס"ה): שאל רב יוסף לרב יוסף ברה דבשה: אביך פמה היה נזר טפי? והשיבו: במצות ציצת וכיו, ויש במצות אחרות; והטעם, לפי שהיו מכירים בחכמתם על מה באו להשלים.

(ט) **ואם ארע לאדם שלא למד בכחוחו, ונשא אשה והוא מטפל בבנים, באפן שאין לו עוד פנאי לעסק בתורה כל ימיו** — אל יתיאש תלילה לומר: כיון שלא למדתי תורה, שוב אין לי תקנה, ואלף ואעשה מה שלבב הפין, וכאשר אכדתי אכדתי; אל יעלה לו בדעתו כן, כי יש לאיש תקנה על-ידי שמיעה, דישומע פקווא (ע"פ סוטה לח, ב), וכדכתיב (ישעיה ט"ו): "שמעו ורחמי נפשכם" — ילך תמיד לשמע דברי חכמים וחידותם, וכשעה שהחכם דורש יתמיד שמיעתו לדבריו לקבלם בחשק גדול, ויאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שתחשב השמיעה לי

של גלות שלא יהי' במקומו אלא יהי' מטולטל, והטלטול הזה מפריע לו מלמודו, מקרי גלות וקיים חובת גלות.

מו"ר לא ניחא לי' מהמפריעים לו את סדרי למודו

ד. מחותנו של מו"ר (שליט"א) זצוק"ל הי' אצלו לביקור במוצש"ק ראה תשל"ג, ושוחח אתו בד"ת כחצי שעה, בינתיים חכה זה שבא ללמוד עם מו"ר, וכשהלך מחותנו, שמעתי שמו"ר אמר א"א הי' לי להגיד לו שילך, וטוב שיצא מעצמו כעבור חצי שעה, כי הוא יכל לשבת שעתיים.

סדר הלימוד לבחור ישיבה ממו"ר

ה. מו"ר זצוק"ל אמר לנכדו משה ברזם שיחי' שלומד בפונביז' אצל הגר"ש ברמן (שליט"א) זצ"ל שישמע השיעורים של הגר"ש לחדודי בעלמא, אבל לא יחזור עליהם ורק ילמוד כל יום דף גמרא עם הר"ן (נדרים) וילמדו היטב ויחזור עליו, והוסיף מו"ר גם ר"ח בריסקער בוולוז'ין למד דף גמרא, וכן הרב שך אומר דף גמרא וכן צריך להיות. הוסיף מו"ר על עצמו כשהי' ראש ישיבה, אמר כל יום דף גמרא נוסף לשיעור.

מו"ר הי' רק חצי שעה בשמחת הבר מצוה של נכדו

ו. מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אמר לי שרוצה להיות חצי שעה בבר מצוה של נכדו, ושיקראהו לדרשה, וכן הי'. וטעם רק סודה.

מרן החזו"א פסק שלא להפריע ללומד בקול בלילה

ז. פעם למד אחד בקול מאוחר בלילה בבית מדרשו של מרן החזו"א זצוק"ל ומרן לא נתן להפסיקו ואמר שזה הנאתו.

עי' בארחות רבנו ח"ב עמ' רצ"ב אות כ"ו פסק כעין זה ממרן החזו"א זצוק"ל בנדון כענין זה.

כשבא מרן ז"ל לפני כמה שנים לנחם את בנו של גאון ראש ישיבה מפורסמת שנפטר, אמר לו כי כשנפטר מרן הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל היו שחששו שהישיבה תתמוטט ח"ו, ואח"כ לא זו בלבד שנתקיימה, אלא גדלה והצליחה עד מאד, וגם כאן אין לדאוג על עתיד הישיבה.

* * *

בענותו לא הניח בשום אופן שיחשבו שיש לו רוח"ק, והי' מגחך איך שסבורים בני אדם, "שמרמה" אותם באמרו שאינו בעל רוח"ק, וכמו שסיפרו לו על אשה אחת שבאה לשאול איזה דבר שיאמר לה מרן ברוח"ק, וכשהשיבו לה שאומר מרן שאינו יודע, אמרה: אותי לא ירמה, אני יודעת שידע ... [ויש עוד להאריך בנושא זה וקיצרתי כעת].

* * *

פעם אחת, כשהי' מכשול לעתון חרדי אחד בהביאו דבר שלא כהוגן, אמר אז מרן ז"ל שזהו מפני שממלאים הסופרים את ראשם תמיד בקריאת העתונים החילוניים, וזוהי הסיבה לתקלתם [שמושפעים בקריאתם בהנ"ל].

* * *

הי' רגיל לומר להבאים אליו שאבד להם אבידה ולא מוצאים, שיאמרו הקטע במד"ר בראשית נ"ג שכתוב בספר אחד שהוא סגולה למצוא. וגם כשבאו ע"ד גניבה אמר שיאמרו הנ"ל.

* * *

הרשה שיתרגמו את הספר, "חיי עולם" שלו לאנגלית, אך התנה שלא יהי' שום שינוי. אך כששאלו גאון א', שבקשו לתרגם ספר הלכה שלו, הי' דעת מרן שלא יסכים, כי בשינוי קטן יהי' מכשול. [ועוד מעשה הי' כששאלו בדבר תרגום ספר אחד ולא הניח מאיזה טעם שאכ"מ].

* * *

מדת הכרת הטובה הי' אצל מרן ז"ל באופן עצום עד מאד. ודוגמא אחת מזמן האחרון, שבקושי התהלך בביתו, ובכל זאת כשנודע לו על נכבד אחד, שהי' מרן חב לו הכרת טובה, שיושב, "שבעה" רח"ל, נסע אליו, ועלה עד לקומה השלישית [ששם ישב], ולא יאומן כי יסופר למי שידע מצב מרן איך יתכן כזאת, ובפרט שאותו נכבד ידע ג"כ את מצב מרן, ולא הי' חשש שייפגע שלא בא אליו, וכל זה הי' משום הכרת הטוב, וכנ"ל.

* * *

שיבח את הרמ"ם בישיבה גדולה שאינם אומרים מערכות בשיעור היומי שלהם. ובכלל אמר שתכלית שמיעת החידו"ת הוא ליישר את השכל, ועל כן אין נחוץ לעשות עיקר מהם כל כך [וכגון מי שלא הבין כ"כ, אין לו לדאוג עבור זה]. גם אמר שבזמנו בחו"ל, אף אצל גדולי ראשי הישיבות, לא היתה אצל התלמידים שמיעת השיעור כדבר העיקרי כלל.

* * *

אמר שהי' הרבה דברים ששאל את מרן החזו"א ז"ל בקצרה, ולא האריך עמו במו"מ על זה, מפני שבהיות מרן ז"ל כבד-שמיעה חשש מלהטריח את מרן החזו"א ז"ל בהגבהת הקול עבורו.

* * *

צז

הסתכלות בעריות ושיחתן. אמר, שיבקש רחמים תחילה. וזה כלל גדול כל מה שיגדור עצמו יותר ויגדור עצמו אפי' מראיה אח"כ יבעור בו כאש בוערת.

צח

שאלתיו ענין מחשבה רעה, והשיב הרהורי עבירה גם התנאים [הראשונים נ"א] לא נצולו מזה כדארו"ל ל' ג' דברים אין אדם ניצל וכו', ואם יבוא לך מחשבה רעה תסיחנה מדעתך, ואדרבה בזה כופו, לסט"א, רק אם מפנה לבו ומחשב בו היא חולי רע ר"ל.

צט

ענין הסתכלות בעריות הוא שמאריך לראות להנאתו.

כן זה גם בתפלה העמל הרב לדחות מחשבות זרות מולידים לפעמים סיבה למחשבות זרות, מסיבת טיבעת נפש האדם להתנגדות, והנסיון ברעיון גופני יוכיח הדבר למד.

ד' ית"ש ויליכנו בדרך הטובים כנמשו הטוב ונפש ידיו חזר"ש

ישראל מסלנט

ב"ה, אור ליום עש"ק יגש תרמ"ג קאניגסברג
 מכתב כבודו מחוכה הגיעני, על הידוע, כבד לתת לב, כי לזה היסוד היסח הדעת. בענין תשובת המשקל, אין לי ידיעה, מוזק לבריאות בדרך החלש הלזה, ויוכל חלילה לבוא לבטול תורה, אשר הוא העיקר. הטוב שיחזיק במידת סבלנות להיות מעביר על מדותיו הרבה כ"י. יחזק בלימוד אבל לא בהפלגה נגד הבריאות.

ידיו דו"ש
 ישראל מסלנט

(קובץ שערי ציון ירושלים תרצ"ד)

מכתב להגאון רבי נפתלי אמסטרדם

ב"ה, י' תמוז תרל"ב ווילנא.

כבוד ידידי הרב הג' כ"י כמ' נפתלי יחי' לברכה.

מכתב כת"ר בצירוף הפאסילקע הגיעני, חלילה חלילה לדרוש בענין ולכוון על יחיד, מעודי לא עשיתי כזאת. מלבד שאינו נכון מצד התורה והמוסר (וכמו שאמרו ערכין ט"ז, ב) יכול אפילו פניו מתלבנות כ"י. גם בזה האדם קונה שגאה למכביר ע"כ יחדל נא מזאת.

אין בידי ספרים כראוי לעיין בהם אכן לפי הראות אין ספק שצריכה חזקה מסודרת כמו בווסתות ובמועד וכיוצא, אשר לפי הראות אין כאן המקום. המשפחה לפי הראות הרוב בודאי בריאים.

ידיו דו"ש ישראל

עצת הסחת הדעת

תחילת המכתב הובא לעיל אות ב.

מכתב מאת א' בדבר תשובה כ"י כבד להשיב מרחוק בכלל, והנסיון יעירו אם אינו מוזק המחשבות למעשה לא לסור מרע ולא לעשות טוב הרפואה לבלי לשום לב לזה כלל ולא להשקוף אם עדיין לא נרפא המחלה. כי בקשת הרפואה בזה מגדיל מחלת המחשבות, כאשר איש אשר יש לו צער ודאגות כל זמן שירצה לדרוף הצער והמחשבה עוד יגדל כפלי כפלים המחשבות.

כת"ר ידבר עמו ויבחין היטב אם לא מוזק לו למעשה ויהיהירו לחזק המעשה לפי מצבו לימוד התורה וההיות המצוות, ובדבר המחשבות אל ישים לבו מאומה. התקוה שבמשך הזמן ואם לא יהי' אין לרפואה יתרפא בע"ה. חולים כאלה היו אצלי ונסיתים ושמעו לקולי ונתרפאו בע"ה. אל יטריחני נא להשיב בעצמי להשואל יחי'.

ב"ה. עש"ק כ' אלול תרכ"ט.

כבוד מבקש דבר ה' ית"ש כ"י יתברך לשנה טובה.

יקרת כבודו הגיעני בלילה הלוא, כנטל החול להשיב לשואל רפואת הנפש בכתב ובפרט מרחוק, כי גם ברפואת הגוף לא יעשה כן, למותר לבוא ולהתראות פנים אל פנים, כי ידיעותו קצרה להשיב לשואל על רגל אחת, ועל זמן ארוך קשה לשני הצדדים.

בקצרה הנני לעורר כי לפי קוצר ידיעותו בגדר שלוחי מצוה כ"י ושכיה היקא כ"י, אין בידינו להעמיס על סיגוף הגוף אכילה וכו', והיסוד לפנינו סיגופי המדות, להיות למרבה מהנעלבים וממעבירי על מדותיו בריחת הכבוד וכו' ועמל לימוד התורה על כולם.

דבר הקרי מקרה לילה הוא המסובב, ויסוד הענייה הוא ההרהור ביום, ואם ההרהור בא מאונס, יש להקל לבלי חושבה לעון, ועל עירובין דף י"ח ע"ב, הערות גדול אחד, ואין להעמיק, ולא בהשתדלות מרובה לדחות ההרהורים כי זאת טיבעת נפש האדם כל שמעמיק לדחות איזה רעיון, איזה צער וכיוצא; עוד תונגבר ההתנגדות בנפש האדם להלחיב המויר לאדם, לזאת מריבוי ההשתדלות לדחות ההרהורים יוכל, להיות שתולד לפעמים סיבה גדולה לחזק ההרהורים.

איזהו מכובד? המכבד את הבריות!

1. אל תמתח ביקורת, אל תתלונן ואל תאשים.
2. חלק דברי הערכה כנים ואמיתיים.
3. גלה התעניינות מרבית ואמיתית בזולת.
4. חייד.
5. זכור כי שמו של אדם הוא הצליל הערב והחשוב ביותר, עבורו, בכל שפה.
6. היה מאזין טוב. עודד אחרים לדבר אודות עצמם.
7. דבר על נושאי התעניינותו של הזולת.
8. גרום לזולת להרגיש חשוב - ועשה זאת בכנות.
9. הדרך הטובה להשיג את המיטב מויכוח היא להימנע ממנו.
10. תן כבוד לדעות הזולת. לעולם אל תאמר "אתה טועה".
11. אם טעית, הודה בכך מיד ובהדגשה.
12. בדברך עם חברך הוה מודה על האמת, כי למה ישנאך - ובצדק.
13. פתח בדרך ידידותית.
14. תן לזולת את אפשרות הביטוי המירבית.
15. תן לזולת את ההרגשה כי הרעיון הוא שלו.
16. נסה, בכנות, לראות דברים מנקודת מבטו של הזולת.
17. קבל באהדה את רעיונותיו ורצונותיו של הזולת.
18. אל תשתדל רק שיעשה, אלא שירצה לעשות, ויהיה מאושר בעשותה.
19. הסב את תשומת לבו של הזולת לשגיאותיו בדרך עקיפה.
20. מילתא גנאה דאית בך קדים אמרה - שנאמר: ויאמר עבד אברהם אנוכי (ב"ק צב,ב).
21. דבר על שגיאותיך תחילה, לפני שתבקר את הזולת.
22. שאל שאלות במקום לתת הוראות ישירות.
23. עזור לזולת להציל את כבודו.
24. שַׁבַּח את ההתקדמות הקלה ביותר, שַׁבַּח כל התקדמות, היה לבבי ושופע בשבחיך.
25. עודד! הצג את השגיאה כקלה לתיקון. [ועיין בזה "מכתב מאליהר" ח"ד עמ' 244].

(ט) בדברך עם חברך הוה מודה על האמת. כי למה ישנאך — ובצדק.
 (י) זכור מה שאומרים חכמי הרופאים, כי יותר מאשר ראוי להביא את החולי ראוי להביא את החולה, כי חלק גדול בכל חולי, ולפעמים כל החולי בא מולך רוחו של החולה, וכשתצליח לתקן את זה במה שאתה מרבה אתו אהבה ואחיה תעבור המחלה.

**

המתנהג בדברים אלה יקל לו במשך הזמן להיות מעביר על מדותיו, כי כבר הורגל להביט על כל דבר מנקודת ראותו של חברו.

דרך ארץ קדמה לתורה

אמרו ז"ל "עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה... לשמור את דרך עץ החיים, דרך זו דרך ארץ ואחר כך עץ החיים זו תורה" (ויקרא רבה ט, ג), וכן שנינו "אם אין דרך ארץ אין תורה" (אבות ג, יז), ופירש שם רבינו יונה "ר"ל שצריך תחלה לתקן את עצמו במדות ובוה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בנוף שאינו בעל מדות טובות...".
 שורונו חז"ל שעלייתנו בתורה היא דרך תיקון המדות, ואם תיקון המדות נראה לנו רחוק מהגשגתנו, הרי ההתנהגות בנימוסי דרך ארץ היא ודאי ביכלתנו, וחיצון משפיע על הפנים כידוע.

**

וישתחו אברהם

הנסיון היותר גדול בחיי אברהם אינינו ע"ה היה כשחזר מן העמידה ומצא שמתה עליו שרה אשתו (עי' רש"י כג, ב), ולא עוד אלא כשביקש לקבורה לא מצא מקום כי אם בדמים מרובים, והנה החתים שישבו בחברו ידעו שהקב"ה נתן לאברהם את הארץ (עיי' רמב"ן [כג, ד] שזו כוונת אמרם "נשיא אלקים אתה בחוכנו") ואף על פי כן השתמשו מלקנות לו אחות קבר שתתא שלו בטענה שיש תקנה בעיר שלא לתת לאיש זר אחות קבר (עיי' מלבי"ם): וכוונתם היתה למעט אחיזתו בארץ.

והנה שעת אבילות היתה לו ומתו מוטל לפניו, עת מספד ובכי על אשת יעקב, שהיא היתה טפל לה בנבואה (רש"י כא, יב), ואף על פי כן הבלג על נאמר בישיבת פונבז' עש"ק ח"י שרה תשי"א, (3).

נמצא שבשינוי קל יוכל האדם להגיע למדרגה שבה מחלין לו על כל פשעיו ממש.

**

סוד הדבר הוא עמוק מאד, ורק בקצוה ניגע כאן. הענין הוא שיעקר פגם החטא הוא הפירוד, כמש"כ "להאזה יבקש נפרד" (משלי יח, א), והאדם נטמא בטומאת עבירותיו בשביל שאין בו חסד (עיי' מש"כ במאמר "יום הכיפורים (ג)", כרך א, עמ' 4—263). ועל כן מי שמתנהג בחסד וענוה, ומשתדל לתקן את פירווד הלבבות על ידי שהוא מעביר על מדותיו כנ"ל, אין כח בעבירותיו לגרום לו טומאה מעתה, והיינו שפשעיו נמחלים.

ב

מחמת חשיבות ענין זה של "מעביר על מדותיו" נסדר כאן קצת עצות מעשיות נוספות שלפיהן יוכל אדם להתרגל ולהתאמן להגיע לדרגה זו, וטוב לו כל הימים, ואם בקצתו נראה שיש בהן בחינת "שלא לשמה", אין בוה חסרון (כמו שכתבנו לעיל), כי להגיע להשתנות גמורה במדות ובדרך החשיבה מוכרחים להשתמש בשלא לשמה, ומכיון שכוונתך לשם שמים, לעשות רצון קונך, אין ספק שתיעזר לבוא מתוך שלא לשמה אל לשמה.

(א) לא יהיו עסקיך עם שאר בני אדם מודרכים רק לפי השכל הקר, אלא התחשב תמיד בהלך רוחם, דהיינו במדותיהם.

(ב) כל אחד חושב שהוא מצויין באיזה דבר יותר ממך; ומן הסתם הוא צודק בוה. הסכם עמו ויאהבך. [זכור את דברי הרמב"ן באיגרתו: אם אתה חכם יותר ממנו זכור שהוא צדיק יותר ממך, כי הוא שוגג ואתה מידך וכו'].

(ג) כל אחד ואחד מתעניין בצרכי עצמו יותר מאשר בך, ועל כן תראה לו את הנקודה בה ענייניך הם גם ענייניו.

(ד) אל תשתדל רק שיעשה אלא שירצה לעשות ויהיה מאושר בעשותה.
 (ה) היוזר מלהיכנס לויכוחים חריפים עם חבריך, כי הם ירחיקוך מהם ויפרידו ביניכם.

(ו) אל תדבר כל כך הרבה על עצמך; דבר עם חברך על חברך עצמו, והוא יהיה מעוניין לשמוע. (לרוב בני אדם אין מלה אהובה יותר מאשר "אני" ואין דבר מפואר יותר מאשר שמו).

(ז) הקשב לדברי אחרים, התאמץ לזכור שמוחיהם ופרטיהם, ויאהבך.
 (ח) אל תבקר את חברך באופן גלוי, כי רק יתעקש יותר. כל הפושעים, אפילו הרוצחים הגרוועים ביותר, לא יודו על פשעם בלבנם.

להיות שמח ומרוצה במצבו הרוחני

מדברי רבי יחזקאל לונשטיין זיע"א

ע לינו להיות שמחים ומרוצים ממצבנו הרוחני, אכן אדם חייב לתבוע ולדרוש מעצמו רבות ולא להסתפק במה שהשיג, אבל אין זה סותר לכך שחייב להיות מרוצה ושבע רצון ממה שהשיג.

המרוצה ושמח בחלקו יכול להגיע לשלימות, ראשית העבודה המוטלת עלינו להיות שבע רצון במצבנו ובמעמדנו הרוחניים. השמחה והעונג מגבירים רצון להוסיף ולעמול בתורה ולכן יזכה לברכות הקב"ה.

כאשר האדם שבע רצון אין לו מקום למדות רעות, כל בעלי המדות יסודם ומקורם בתוסר שביעות רצון. "הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד, כא) מפני שסבור כי אין לו כלום מתגברות המדות בו.

כאשר מרגיש בקרבו חסרון ואי שקט נפשי, אין שביעות רצון אופפת אותו, וכדי להשקיט את ההתמרמרות הנמצאת בקרבו. מנווט את מחשבותיו לשנאה וקנאה וכדומה. ואף קנאת הסופרים בה שרוי נהפכת לקנאה עמוקה.

כל המדות מקורם ברגשות אשמה ואי שביעות רצון, ואזי דומה בעיניו שעל ידי השנאה והקנאה בזולתו ירגיע את נפשו המאוכזבת.

ויש לראות זאת בדברי חז"ל, האיך ביקשו עצות להרגיע נפשם שתהא שבעת רצון. רבנן שננו לעצמם דברים (עי' ברכות יז - מרגלא בפומייהו דרבנן כו'), כדי להביא עצמם להרגשות של סיפוק ושביעות רצון ושלא יתקנאו בתבריהם. כי רצו שיהיה שלימות במעשיהם, ולא יתערב בקרבם איזה הרהור דל של קנאה באיש העולם הזה, ויביאהו ההרהור הזה לאי שקט נפשי, שאחריתה לא תשוער, כמו שביארנו. ולכן עשו עצות ותחבולות בהתבוננות זו להגביר שמחה וצהלה בלבם.

יסוד זה מתגלה לנו בתחילתה של תורה. "ויאמר ד' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך". הנה קין חרה לו ולא היה שבע רצון ממצבו, ולכאורה הרי אי שביעות רצונו היתה מפאת דרישה לרוחניות, וא"כ הרי זה מדריגה עליונה בהיותו שואף ומבקש להשיג מעלות, ומכל מקום ראינו שהקב"ה תובע אותו על כך, ומורה לו שמצב זה של נפילת הפנים אינה הדרך הנכונה, ולהיפך זו היתה תחילת נפילתו של קין. וסופו יוכיח שנעשה לרוצח אחיו שהיא השפלות הגדולה ביותר. ומבואר לנו, לו לא היה קין מתמרמר על מצבו, ומקבל בשמחה לא היה יורד ומגיע עד להיותו רוצח. כי זאת למדנו שבכל מצב ומצב שנמצא בה האדם חייב לקבלו בשמחה וברצון.

השלוח ושביעות הרצון עצה ותקנה טובה לאדם, זרק על ידה יוכל לזכות להצלחה. (אור יחזקאל ח"ז שפא-שפו)

טבע האדם - שמחה, כי אנו רואים כי שיכור טוב לב, היינו כי אחרי שסר ממנו המבלבלים נשאר על עצמותו הטבעי שהוא שמחה. (הסבא מקלם)

'רוח הקודש' שהעמידה בחור על הגליו

בתקופת לימודי בשיבה היה בחור שהחל לעשות 'משמר' בלילות, בגלל כל מיני חשבוניות מחשבוניות שונינו על הוגמדה, ובשל כך השתבש והתבלבל כל סדר יומו. ומצבו הרגיוני עמד בסיומן זאלה. גם כאשר ניסו לדבר על ליבו של הבחור, שזדבר עלול להעיב על כל עלייתו התורנית, הוא עמד איתן בדעתו שרק כך ניתן לגדול נראוי. באחת הפעמים התבטא הבחור: "רק אם ה'סטייפלער' יאמר לי ברוח הקודש שלא זו הדרך אסכים לחדול מכך".

בזמנו הייתה לי הזכות להיכנס פעמיים בשבוע למעונו של מרן ה'סטייפלער' זצוק"ל. ביקשוני חבריו של אותו בחור שבהזדמנות הראשונה שאכנס אנסה לשוחח עימו על כך, ולשאול את דעתו כיצד לפעול בענייניו של הבחור ההוא והנהגותיו המוזרות.

בתחילה כשהתחלתי לספר לו את העניין, הוא התרעם מדוע בכלל באתי אליו על דברים כאלו: "הבחור איננו בריא! שילך לרופא!" - אמר בפסקנות. אולם לאחר שנודע לו מי הוא הבחור, והבין שמדובר בבחור בריא בנפשו שאימץ לעצמו מנהג שטות, הסכים להקדיש זמן לשוחח עימו. אך שאל מהיכן ידע מי הוא הבחור כאשר יבוא לפניו? ביראת הכבוד הצעתי לפני מרן ה'סטייפלער' רעיון מסוים שעל ידו יבין מרן ה'סטייפלר' מיהו הבחור המדובר. מרן ה'סטייפלער' נענה בחיוב להצעה.

כשנכנס הבחור יחד עם חבר נוסף, מיד זיהו מרן ה'סטייפלער' לפי הסימנים שסוכמו שהוא הבחור המדובר, כיבדו לשבת, והחל לומר בפניהם לשון זו:

"יש שיגעון גדול היום: לומדים כיום וישנים בלילה! והלוא זה פלא, שהרי הרמב"ם כותב שעיקר חכמתו של אדם נקנית בלילה? ואפילו אם נאמר שכן צריכים לישון בלילה, אבל כאשר מתעוררים באמצע הלילה איזה היתר יש להמשיך לישון? צריכים הרי לקום וללמוד על אתר! הרי זה ביטול תורה!..."

הבחור שומע את הדברים מפורש יוצאים מפי רבן של ישראל, ונפשו צוהלת ושמחה! "ממש רוח הקודש" - הרגה לעצמו.

ומרן ה'סטייפלער' המשיך בדבריו:

"כיצד יתכן שדווקא בלילה הולכים לישון, ועוד עם בגד מיוחד לשינה?... שיגעון! הרי אנחנו בשיבת 'נובהרדוק' היינו ישנים עם הנעליים ועם הבגדים..."

והוסיף מרן ה'סטייפלער', שהרי יש ראייה מהגמרא (שבת ק"ב, א), על כך שיש לישון עם נעליים. הגמרא אומרת "קשר דרבנן"... וכתב על זה הר"ן: "דרבנן לא שרו מנעליהם אלא מלילי שבת ללילי שבת מיגיעת תלמודם".

והבחור משתאה ומחריש לדעת, איך מרן ה'סטייפלער' מכוון בדיוק לכל הלך מחשבותיו. זה הרי בדיוק מה שהוא טוען ונוהג כל הזמן.

אך כאן 'התהפך' מרן ה'סטייפלער', והחל לומר לבחור דברים כדרכנות:

"אבל... יש דבר אחד שהוא יסוד כל היסודות: להיות אדם גורמלי!!! כי אם לא מתנהגים גורמלי, אז לא לומדים ולא גדלים, והתוצאות הפוכות!... וכיוון שכך צריכים לישון עם בגדי שינה כמו כולם! צריכים לישון כל הלילה כמו כולם! לישון בלי נעליים כמו כולם! הכל כמו כולם! להיות אדם גורמלי! לא לעשות 'חכמות'!..."

"ומה שאנחנו ב'נובהרדוק' היינו ישנים עכו בגדים", הטעינו מרן ה'סטייפלער', "הוא משום שכך היה שם הנוהג הנורמלי, אך כיום שהנוהג הוא לא כך, ורוב הציבור הולכים לישון עם בגדי שינה, כך צריך לעשות!... אחרת נשארים 'א' מעד'ג'ר' בחור! [בחור משונה!]

ולבסוף אינו לומד ואינו מתפלל ונשאר משונה לכל ימיו..."

יח.

רב שלומים,

אחדשה"ט וש"ת, יקרתו הגיעני ושמחתי מאד על רב גדלו, וידעתי שא"צ לבטל דעתו הגדולה, וא"צ לדידי ולדכותי, ואך אומר בדרך כלל, כי העיקר אצל האדם היא דעת עצמו, ולבא דאינש אינש הוא, וע"פ נטיית לבו הוא מרחק ומקרב, ובעת קרבו הדבר שלבו נוטה אליו, הוא תומך באותו גאון שהוא נוטה לו בזה, ובעת רחקו הוא בוחר בפקפוקים, וע"ד זה כל מכתבו וכן היא חובת האדם בעולמו, והנה הרחקת גאון קדמון בקי בכל הש"ס והראשונים שמביאים אותו הש"ק המ"א הב"ש בעל שה"ג וכתב מאן ספון ומאן חשיב כו', ואתה מרבה בשבח בדברים דניחא לי' — —

— — והנני חותם ברכה הדבוק באהבתו דוש"ת

אי"ש

טו.

שמחתי לקראת דבריהם היקרים. מטבע השכלים להוסיף מבועם, וחובתנו לשמש בשכלנו עד כמה שידנו מגעת ולבקש את היותר מוכרע לפי שיקול דעתנו, ואין אדם רשאי לומר קבלו דעתי, אבל אנו לעצמנו אנו משועבדים לחלק הניתן לנו — —

(מתוך מכתב חדו"ת)

זכויות עצומות, מלבד מה שזה גם חיים יותר מאושרים, וכבר דיברנו פעמים רבות שאם יש איזה קביעות יום יומית ללמוד משהו מוסר, אזי החיים מאושרים ויש אווירה נעימה בבית.

סדרי הישיבה זכות להצלחה

ומלבד סדר המוסר, גם כל סדרי הישיבה הם זכות להצלחה, ובדוק ומונחה שמי ששומר על כל סדרי הישיבה, היינו תפילה בזמן בישיבה, וכל סדרי התפילה והלימוד, עד מנחה ועד מעריב, וכל הסדרים, על ידי זה רואים סייעתא דשמיא מיוחדת, ויש הצלחה, כך המציאות, מפני שיש זכות מיוחדת בסדרי הישיבה, וגם יש בזה זיכוי הרבים, כי כשהוא מרוזק בעצמו הוא מחזק עוד אחרים ומשפיע על אחרים.

וכל אלו הם כללים, שצעירים שבאים לישיבה גדולה חשוב מאד שידעו מזה ויקיימו את זה, ובעזרת השם נזכה כולנו לעשות את מה שאנו צריכים וחייבים, ונזכה להצלחה בסייעתא דשמיא.

מתוך שו"ת לכנס החינוך שעל ידי ארגון 'האזינו' בירושלים. אב תשפ"א

שאלה: והאם יש איזה שיעור שההורים יכולים לתבוע ולבקש, בצורה טובה?

רבינו שליט"א: רק בדרכי נועם. העצה היא שילמד מוסר בכל יום, אם היו לומדים ספרי מוסר, מסילת ישרים, חובות הלבבות, שערי תשובה, וכל ספרי המוסר, זה מאד מעניין למי שמתרגל בזה, שלא מפחד, יש כאלה שמפחדים, כפי ששמעתי פעם מאחד שראה חובות הלבבות שער חשבון הנפש, שלושים חשבונות, ונבהל מזה, והוא כבר מפחד ללמוד מוסר... אבל זה מחיה נפש! לימוד המוסר נותן לאדם הדרכה, ומרגיע, ומביא לחיים מאושרים, ויש רבים שלא יודעים את זה, אפילו אנשים חשובים לא מבינים את זה.

שאלה: גם הבנות צריכות ללמוד מוסר? *

רבינו שליט"א: הבנות הרי מתחנכות בסמינרים...

שאלה: אבל ילדות קטנות, האם גם איתם מתאים ללמוד ספרי מוסר?

רבינו שליט"א: הבנות מושפעות מההנהגה שרואים בבית, כשרואים את ההנהגה והאופי זה משפיע, זה תלוי באופי.

שאלה: רצינו לשאול, איך היה בלימוד הקבוע של רבינו שליט"א ואחיו להבחיל"ח הגאון רבי יעקב זצ"ל בצעירותכם עם האבא זצ"ל, האם היה בין הזמנים אצלכם?

רבינו שליט"א: לא היה בין הזמנים.

שאלה: וסדר הלימוד היה שווה לכל הזמנים בלי שום הבדל?

רבינו שליט"א: לא התאמצו, הלימוד היה מעניין ולא היה מאמץ מיוחד, זה היה עם אווירה נעימה ובלי מאמץ מיוחד.

שאלה: והיו הולכים לים או לנוח באיזה מקום?

רבינו שליט"א: לנוח: לפעמים היינו עושים טיול ברחוב ליד הבית. סדר א' היה ארבע שעות, ובאמצע הסדר אחרי שעתיים היינו הולכים כמה רחובות וחוזרים הביתה...

שאלה: ולא הרגשתם שחסר לכם משהו?

רבינו שליט"א: לא, היה מאד נעים!

שאלה: ומה אומרים היום להורים שרוצים לשכנע את הילדים שיגיעו לכך?

רבינו שליט"א: המציאות כיום שונה, ואמא וז"ל היה אישיות מיוחדת, לא כל אבא יכול להיות כך.

שאלה: מבקשים ברכה לכל ההורים המתכנסים.

רבינו שליט"א: שיהיה סייעתא דשמיא בחינוך, לכל אחד ואחד.

ובצורה שמעניינת, וישנם ארבעת ספרי המוסר המקובלים: חובות הלבבות, שערי תשובה, מסילת ישרים, וארחות צדיקים, שיש בהם הרבה דברים שמעניינים, וכל אחד ילמד כמה שיותר מעניין אותו, ומה שמעניין משפיע, ואמנם אין זה משפיע מיד, אבל במשך הזמן זה משפיע.

וסדר המוסר שבישיבה אינו מידת חסידות, אלא הוא תועלת גדול וחשוב מאד, וכבר סיפרתי את המעשה שהיה בחזור צעיר בגיל של ישיבה קטנה, שהיו לו קשיים ולא היה יכול ללמוד, מחמת איזה סיבה מצד המשפחה שהיה אנוס ומוכרח לעבוד, ולא היה יכול ללמוד, אבל בלילה הוא היה בא לישיבה ללמוד מוסר חצי שעה בסדר המוסר, ושאלתי אותו מדוע הוא בא דווקא לסדר המוסר, ואמר לי: אני מרגיש שזה מחיה אותי!

וכך המשיך בקביעות, ללמוד מוסר בכל יום חצי שעה, והסוף היה שזכה לסיעתא דשמיא, שנשתלק האנוס שהיה לו, והפסיק לעבוד, ונכנס ללמוד בישיבה קטנה ואחר כך בישיבה גדולה, וכיום הוא מזכה הרבים, בתורה וביראת שמים, כל זה בזכות מה שהקפיד על חצי שעה של לימוד מוסר, שזה נותן לאדם

שאלה: מבקשים לשמוע הדרכה להורים המתכנסים לקראת בין הזמנים.

רבינו שליט"א: בעיקר צריכים לדעת שחינוך בכפייה אינו חינוך, ויש לחנך רק בדרכי נועם, ומי שאינו יכול בדרכי נועם, שישתוק ולא ידבר, וכך הובא בספר מנחת שמואל בשם הגר"ח מוואלוז'ין, שקשות אינם נשמעים, רק בדרכי נועם, בניעומו ולא בתוכחה, לא לדבר בלשון תוכחה אלא בלשון עצה.

והעצה הכי טובה עם הילדים היא, אם היו לומדים ספרי מוסר, קביעות יום יומית ללימוד המוסר, משהו, אפילו כמה דקות בכל יום.

שאלה: בחורים חוזרים הביתה בבין הזמנים, ולפעמים זה מעורר אכזבה אצל ההורים, שרואים שהבן מאחר לקום ולא תמיד מקפיד על קריאת שמע בזמן וכדומה, ויתכן שבאמצע הזמן כשנמצא בתוך המסגרת הוא יותר מקפיד על זה, אבל בבין הזמנים הוא מרגיש שצריך שחרור וחושב שבוהו יהיה השחרור, ולהורים יש עצמת נפש רבה מזה, והם יודעים שאם יגיבו בתוכחה זה לא יעזור, וגם לזמנים למרירות, מה הם צריכים לעשות?

רבינו שליט"א: הוא צריך חינוך, בתוך הישיבה צריכים לחנך על כך! הוא לא מחונך, כי לא למד מוסר ואין לו מחנך, צריך מתוך שיחך אותו.

שאלה: לפעמים האבא מנסה להעיר לבן בצורה יפה על זה שהוא מפסיד זמן קריאת שמע, והבן טוען הרי גם כל החברים שלי מתפללים בשעות כאלו, ומדוע שאחיה אחרת מכולם...

רבינו שליט"א: הוא צריך שטיפת מוח, צריך חינוך.

שאלה: והאם בין הזמנים הוא הזמן המתאים לחנך לכך?

רבינו שליט"א: כן, אפשר בכינוס, כינוסים קטנים, עם משגיחים שיודעים להסביר, שיכולים להסביר מה הדרך הנכונה לאשריך בעולם הזה, ומהו האשריך בעולם הזה, כיצד יהיו החיים מאושרים, אחרת החיים לא מאושרים, חיים מסודרים הם חיים מאושרים!

שאלה: בבין הזמנים נמצאים כל המשפחה ביחד בבית, ויש ילדים בגילאים שונים שכל אחד עם אופי אחר, ומחמת זה לפעמים יש מתחים וחיכוכים ביניהם. מה ההורים יכולים לעשות כדי למנוע זאת?

רבינו שליט"א: הילדים צריכים שיחות של חינוך.

שאלה: ומה תפקיד ההורים לעשות כדי להוריד את המתח בבית?

רבינו שליט"א: אם להורים יש הבנה בנפש, הם יכולים להסביר בעצמם, ואם לא, הם צריכים לבקש אחרים.

שאלה: אולי כדאי להציע שהאבא והאמא יישבו ביחד לפני בין הזמנים, לתכנן האיך למנוע את המריבות הצפויות?

רבינו שליט"א: ומה זה יעזור, הרי זה תלוי בתבונה, וגם הם צריכים משהו שידריך אותם, צריכים לשמוע מאלו שמומחים בחינוך איך מחנכים.

שאלה: לכך הוקם הארגון 'האזינו', כדי להדריך אותם...

רבינו שליט"א: נכון, זה דבר טוב.

שאלה: יש אבות שרוצים מאד ללמוד עם הילדים שלהם, לקיים מצות ושינתם לבניך, אך לפעמים זה גורם למתחים מול הילדים, עד כמה שיעור ההשתדלות שצריכים לעשות בזה?

רבינו שליט"א: גם זה צריכים לשאול ממומחים בחינוך. העיקר הוא שיהיה בדרכי נועם, ובאופן שהלימוד יהיה מעניין לילד, שלא יהיה משעמם.

שאלה: לפעמים יש בחנך שבאמצע הזמן לומד בהתמדה, ובבין הזמנים כמעט ואינו פותח ספר...

רבינו שליט"א: כמו שאמרנו, הוא צריך מחנך.

נספחים

הוראות אלו שמעתים ממרן הגרנ"ק ז"ל

להתפלל ולקרוא ק"ש בקצב הרגיל שמתפללים בישיבה או בבהכנ"ס בו הינך רגיל להתפלל, ולהתפלל ברצף ובשטף אף כאשר מאה אחוז לא כיוונת או מאה אחוז לא הגית את ניקוד התיבות כראוי, או מאה אחוז דילגת אותיות או מילים אעפ"כ לא לחזור ולא להשתהות, ואף בברכה ראשונה של שמו"ע ואף בפסוק ראשון דק"ש ינהג כן. ורק קודם ק"ש יחשוב בליבו נוסח קבוע כדלהלן; הנני מכוון לצאת ידי מ"ע דאורייתא של ק"ש שעניינה הוא קבלת עומ"ש ועול מצוות ותו לא מידי. וכוננת המילים רק כשבאה בממילא ולא לכוון לכוון.

כל שאלה או נידון הלכתי שמתעורר על הלב, באם אינך מוכן להישבע בנקיטת חפץ תוך כדי דבור מעת לידת הספק שיהודי יר"ש שאין לו נערוין היה מתעורר לשאלה זו, ההוראה היא לקולא, ואף בהלכות שבת החמורים שבסקילה הדין כן, ואם אתה כמעט בטוח שאתה מוכן להישבע רק אתה צריך שיעור זמן להתבונן בעניין כבר הוכרע הדבר לקולא כיון שכבר עבר שיעור כדי דיבור מאת לידת השאלה.

הוראה זו אינה יוצרת שום קולא הלכתית כלל והיא סך הכל תחליף מלאכותי זהה לחוש הטבעי שיש לכל אחד שהוא מאוזן שלא מתעוררות אצלו שאלות כאלו כלל וכלל. וכאשר הינך עצמך זוכר שלפני תקופה אף אתה עצמך לא התעוררת בשאלות מעין אלו כלל וכלל.

וכל שאלה שמתקופ כלל זה נפסקה לקולא, שאלה זו היא נערוין ואין כאן שום קולא הלכתית, רק בירור המציאות שזה נערוין, ושאין מקום לנערוין.

זכור!!!! נערוין אינו יראת שמים !!!

****

כל החלטה בין במילי דשמיא ובין בדברי הרשות להתייחס לזה כאילו כך עלה בגורל שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, ואין אחר החלטה ולא כלום, ולא דנים ולא פותחים החלטה! – חזון איש – מעשה איש
ורק כאשר נתברר נתון אמיתי שלא היה ידוע בעת ההחלטה שהופך את ההחלטה לטעות באופן שאף בגורל כה"ג היה גורל טעות הוא דאפשר לדון שוב.

הוראות לאילו שכבד עליהם הכוונה בתפילה

(א) כל ענין כוונת פירוש המילות בק"ש ותפילה אף בפסוק ראשון של ק"ש וברכה ראשונה של שמו"ע אין להתעסק בלכוון אלא רק אם זכה והכוונה באה בממילא, ואסור להתעסק בלחשוב לכוון רק כוונה שבאה במתעסק ובממילא.

(ב) אין להתעסק בהרגשת קבלת עול מלכות שמים וכו'. כל עניני הרגשה שבק"ש ובתפילה אם זכה יגיעו ממילא ואם לאו אל יתעסק בהם כלל. כאשר הראשונים מבארים היאך ירגיש אהבת ה' כאשר אינו מרגיש, אינם מורים להתעסק בהרגשה אלא סוגי התבוננויות שגורמות שההרגשה תגיע **בממילא!** והמתעסק בהרגשה הרי זה עצבים ולעולם לא ירגיש אלא מרמה עצמו!

(ג) צורת הכוונה בק"ש היא כאילו כתוב בסידור הריני מקבל על עצמי עול מלכות שמים ועול מצוות ולשם מצוות עשה של ק"ש ואומר נוסח זה בליבו בלא לנסות להרגיש! ובעניין כוונת השמות הורו הגריש"א והגרנ"ק ז"ל שיכוון ה' ותו לא כמו הכוונה שמכוון כשאומר לחברו בעזרת ה' אעשה כך וכך. ומה שכיוון אז זהו הכוונה שיכוון אף בפסוק ראשון דק"ש ולא יותר, וכן בשם אלוקים יכוון כנ"ל ה' ותו לא. ומש"כ בשו"ע הכוונה בשם אדנות ואלוקים אינו לעיכובא אלא מעלה לכתחילה, ואותם שטרודים בנערוין אסורים בזה אלא יכוונו ה' ותו לא.

(ד) מתח ולחץ לכוון ולהרגיש זה "הסגולה" הכי תקיפה שלא יכוון! ושלא ירגיש! ואך ורק כאשר יהיה משוחרר ורגוע להלוטין ההרגשה מזמן לזמן תגיע מאליה, ולכך ידע היקר המתעסק בקום ועשה ומחייב עצמו לכוון ולהרגיש שהוא גורם לעצמו את ההפך מאשר הוא חפץ, ומרחיק הכוונה וההרגשה יותר ויותר, ולכך ההוראה היא לא להתעסק בזה כלל.

(ה) סימן צח סק"א במשנה ברורה – אלו הכוונות המבוארים כאן בשו"ע אי אפשר לכוון בשעת התפילה רק קודם, ובתפילה צריך לכוון פרוש המילות. בשם הפני יהושע.

הוראות שנכתבו לבחור שסבל מחרדה חברתית ביחס לחבר מסוים

1. בידיעה בהבנה ובהגיון הנני יודע שאין בעיה כלל והכל דמיון ושוא נתעה.
2. ההרגשות הפחד והלחץ והזיעה ייתכנו למרות שאין בסיס עובדתי אמיתי כלל.
3. אינני מתרגש מההרגשות ביודעי שהכל כסרט תלת מימד, ז"א שבעצם לא אכפת לי להרגיש הרגשה שאינה מבטאת מציאות קיימת.
4. הנני מתייחס להרגשות הקשות כלכאב פיזי, שמשלימים עימו ורק "כואב" אך "לא כואב על כך שכואב" ואין עניין לדוש בזה.
5. כאשר הנני שת ליבי שהנני חופר במחשבותי ובהרגשותי בנושא, הנני משתדל לעבור נושא [אך לא לגרש המחשבות וההרגשות דאיש אשר יש לו צער או דאגה כל אשר ירצה לגרש המחשבות יגדל כפלי כפליים המחשבות – הגרי"ס ז"ל]. כי אין כל עניין להתעסק בהבל שאין בו ממש.
6. לא אתנהל כלל לפי הוראות החרדה כגון..... כיוון שאחר המעשים נמשכים הלבבות ובה אני מעצים את החרדה, אלא כל צורת ההתנהלות מול החבר הנ"ל תהיה כאשר הייתי עימו לולי כל הפרשיה הלזו.
7. יש זמנים ומצבים בהם הנני "בפחד" אך אינני מפחד שאפחד כי הנני מקבל את זאת שפעמים יש לי פחד ואיני בא למגן עצמי ולהחליץ חושים שלא יגיע הפחד אלא אם יבוא שיבוא! כיוון ש"הפחד מהפחד" זהו איהו דאבעית אנפשיה ואיהו דאזיק אנפשיה וזה לא קורה ממילא אלא מהחלטה שלי שהנני מאוים שמא אפחד, והנני מפחד שאפחד וזה תלוי בי, דהיינו הפחד עצמו אינו בשליטה למנעו, דאין איש שליט ברוח לכלוא הרוח אך ה"פחד מהפחד" כן בשליטה! ולכך "לא אפחד שאפחד" "לא אלחץ מהלחץ" "לא אהיה במתח מהמתח" "רק אפחד" "רק אלחץ" רק אהיה במתח" אך לא אוסיף לעצמי ריבית והצמדה.
8. כל הרגשה מחשבה ודיבור, שלסתם בנ"א אין הרגשה מחשבה ודיבור שכזה, אינם מיוחסים אלי כלל, וכנדר שדר ה"דיבוק" שאינו מחייב את אותו שבו ה"דיבוק". שו"ר בספר תולדות יעקב על מן הגרי"י קנייבסקי זצ"ל עמ' קנ"ב – שבני אדם הסובלים ממחשבות כפויות שלא ברצונם אין זה כלום להלכה וכו' ומחשבות אלו מתגרות בו רק כדי לצערו עכ"ל.
9. החרדה איננה קובעת את סדר היום ואמשיך לנהל את חיי כאשר הייתי מנהלם ללא החרדה!
10. רגש שאינו עומד במבחן המציאות לא יקבע לי את התנהלות החיים.
11. כל הרגעה לטווח קצר מוסיפה חרדה לטווח ארוך.
12. להפסיק לרצות לא לסבול.

****

יורה דעה סימן רי"ד – בדגול מרבבה – אדם שנהג הנהגה טובה ג' פעמים שדינו כנדר, ועתה דחיקא ליה שעתא ולא רוצה לנהוג את ההנהגה הטובה האם צריך התרת נדרים? **תשובה:** כשרוצה לחזור לגמרי שלא לשוב למנהגו לעולם, לכך צריך התרה. אבל אם אירע לו איזה מיחוש ורוצה לאכול היום ושוב לעתיד חוזר למנהגו אין צריך התרה. עכ"ל. ובפשטות כוונתו לפי שלא קיבל ע"ע על דעת שעת הדחק. **ויש לדון** מה הדין באדם שנהג ג' פעמים מנהג טוב בשעת הדחק האם בכה"ג צריך התרת נדרים או לא? **תשובה:** לא יצטרך התרה כי זה לא מנהג טוב לנהוג דברים שאינם מן הדין אלא רק תוספת הנהגה טובה, בשעת הדחק, ולכך אין נעשה כנדר בכה"ג כיוון דאין נכון לנהוג כן.

****

יש כאלה שכל דבר שמזכר במ"ב כ'ראוי להחמיר', 'בעל נפש יחמיר', 'הנהגה טובה'. נוהגים זאת כעיקר הדין, והם מפסידים לעצמם את האפשרות להרגיש 'נדיבות לב' בעבודת ה'. ז"א דכאשר עושים הנהגה של 'בעל נפש יחמיר' כמעיקר הדין, שוב אינו פועל בנפש להיות בעל נפש. וכשעושים הידור בתוקף של עיקר דין לא יגיע להרגשת הידור. וכן כשעושים דבר שכתוב עליו מידת חסידות כעיקר דין לא יהיה לעולם חסיד כי אצלו הכל עיקר הדין ואין אצלו נדיבות וחסידות והידור ונשאר כהעושה רק דין ממש ולא יגיע לאהבה. ועיין בזה בברכת פרץ פ' ויקרא.